

JOAN MARI TORREALDAI NABEA:

**Bibliografiatik Bibliotekara.
Esperantzari leihoa**

* * *

JOSE ANTONIO ARANA MARTIXA:

Alexandriatik digitalizaziora

© EUSKALTZAINDIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo

Telefonoa: 94 415 81 55

Faxa: 94 415 81 44

e.posta: info@euskaltzaindia.net

web gunea: www.euskaltzaindia.net

AURKIBIDEA

1. ATARIAN.....	7
1.1. Gaiaren aurkezpena	7
2. AURREKARIAK	9
2.1. Lehen saioak.....	9
Euskal liburuaren lehen bibliografiak	9
Lehen euskal bibliotekak	11
2.2. Eusko Pizkundea 1: XIX. mendea	13
Angel Allendesalazar (1854-1885)	14
Julien Vinson (1843-1926).....	17
Genaro Sorarrain (1828-1898).....	18
3. EUSKO PIZKUNDEA 2: XX. MENDEA	18
3.1. Bibliografiaren egunsentia	18
3.2. Herri baten bibliografia egiten	21
Eragile kulturalak	21
Ondare bibliografikoa biltzeaz harago	22
3.3. Asmoak eta egitasmoak	24
Gutunetan barrena	24
Odon Apraiz: «La Bibliografía Vasca, una labor necesaria».....	27
Estudios Vascos	28

BIBLIOGRAFIATIK BIBLIOTEKARA

Esperantzari leihoa

Forua, 2009ko urriaren 31

Joan Mari Torrealdai Nabea

1. ATARIAN

1.1. Gaiaren aurkezpena

Euskal Pizkundearen aro historikoaren erdian (1876-1936) badago gutxi ikertu den eta euskal historiografian jaso ez den ekintza garrantzitsua: euskal bibliografia eta biblioteka sortzeko saioa. Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekan gordetzen den Odon Apraizen artxiboari esker ezagutaraziko dugu gaur 1914-1923 bitartean gauzatzeko bidean egon zen proiektua.

Esku artean dugun urtealdiko informazio gehiena 1917an pilatzen da, baina bi aldi bezala aurkez daitezke. Lehenean Fernando Quadra Salcedo eta Odon Apraizen inguruan biltzen diren proposamen eta lanak, aldamenetik sartzan direlarik Estudios Vascos-eko gazte «saltseroak», Azkuek esango zukeenez. Eta bigarrean, azken hauek eraginda, antza, Bizkaiko Diputazioan mamitzen diren inizatibak, eta burutzeko, Tomas Etxebarriaren txostena 1918an Oñatin egin zen Eusko Ikaskuntzaren sortze-prozesuan.

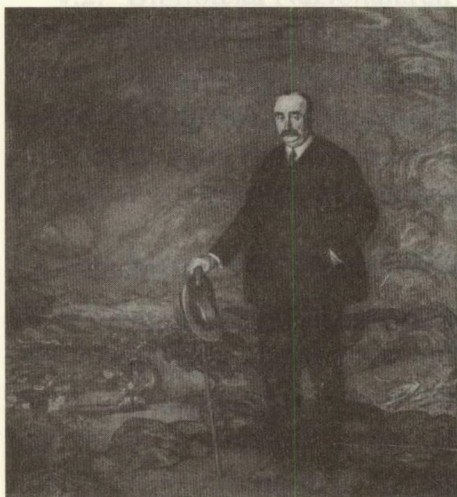
Gutxi ezagutzen da urte hauetan egosi zena. Jon Bilbaoren Bibliografian «Bibliografia» kontzeptupean jasotako aipu bibliografikoak begiratuz (250 bat guztira), urte hauetako eragile gutxi agertzen dira. Bi arrazoi edo motibo aipa daitezke ausentzia esplikatzen. Bibliografoaren akatsa da bat, esaterako, ez agertzea Quadraren «Una obra urgente en la cultura del país» edo Tomas Etxebarriaren «Proyecto de creación de una biblioteca exclusivamente vasca». Akatsa ote da Felix Landabururen edota Ramon Sota eta Egileor diputatuen txostenak ez aipatzea? Ez noski, ez baitira «publikatuak» izan. Baina hor daude. Hor dauden bezala, eta hau da bibliografia batek ezin jaso dezakeena, eragile berauen ahaleginak, bibliografiagintza antolatzen, fitxak eratzen, informazioa biltzen eta lantzen.

Bibliografia batek ezin jaso dezakeen errealitatea, horra orain ezagutzera eman nahi duguna.

Garai hau, garai ezagun eta estimatua da Euskaltzaindian. Urte hauetan berauetan eta protagonista berdin batzuek bultzatu zuten Euskararen Akademia. Ramon Sota zen Diputazioko buru eta Felix Landaburuk aurkeztu zuen gaia Aldundian. Luis Eleizalde ere tartean dabil.

Euskaltzaindiaren gaia Oñatin, Eusko Ikaskuntzaren Biltzarrean, aurkeztu zen, eta Liburutegia ere bai Tomas Etxebarriaren eskutik.

«Bibliografiatik Bibliotekara. Esperantzari leihoa» jarri dut aurrean. Izenburuak eta azpitituluak, bi keinu aldi berean izan nahi dute.

Ramon de la Sota Llano

«Bibliografiatik Bibliotekara» izenburuak Ramon Sota 1917an Bizkaiko Aldundiko buruaren ikuspegia eta determinazioa jaso nahi lituzke. Esaldi batean bilduta emango dut bere txostenean hitzez hitz honela datorrena: «La formación de esta gran Biblioteca había de exigir, el que se realizase el proyecto varias veces iniciado de dotar a los estudios del país de una Bibliografía vasca perfecta y acabada». Horixe: Bibliografiatik Bibliotekara.

Azpituluaren oihartzuna berriagoa da, Bitoriano Gandiaga mendatarraren olerkitik datorkigu esperantza: «Esperantzari leiho bat / zabaldu omen diote / bizi ahal ote den / ikusteko ere». Hauxe izango da nire lana orain, bibliografia eta biblioteka nola bizi izan diren ikustea, hots, bi alorretan izan diren ahaleginen berri ematea. Eta, egia esatea nahi baduzue, Gandiaga baino baikorrago amaitu nahi dut: «Baina apenas / ikusi duten esperantzarik. / Desilusio usai bat / erten omen du leihotik». Bai gero? Nik esperantza usaina sumatu dut.

Orain eta hemen zer egingo dugun? Mintzaldiaren zati nagusia 1914tik 1923 aldera doan urtealdiari eskaini diogu. Baina ez dugu bera bakarrik aztertuko. Erdian kokatuko dugu, aurretiko bibliografi edo biblioteka planteamenduez bi hitz esanez; eta gauza bera proiektu honen paraderoaz eta geroko urratssez. Eta azkenik, saio hauen mendeurrena berehala dugula-eta, gogoeta batzuk egingo ditut geroari begira, etorkizun hurbilari zein urrutixeagokoari.

2. AURREKARIAK

2.1. Lehen saioak

Euskal liburuaren lehen bibliografiak

Marcelino Menéndez Pelayo (*La ciencia española*, 1876) kexu zen euskal bibliografiarik ez zela eta. Ba omen zegoen zertxobait baina gutziz sakabanatuta: «esparcidos en muy desemejantes libros y folletos», dio. Jose Antonio Aranak, bere aldetik, Allendesalazarren aurrekoari «bibliografia sakabanatua» deitzen dio.

Leopoldo Zugazak «Lehenengo bibliografo euskaldunak: Larramendi eta Zabala»¹ izenburuz lantxo bat atera zuen, bien jatorrizko testuekin eta sarrera txiki batekin.

Urte batzuk lehenago, Jose Antonio Aranak gai berbera landu zuen.² Honela dio: «Larramendi izango da, behar bada, euskarari buruzko gure lehen bi-

¹ Zugaza, Leopoldo: «Lehenengo bibliografo euskaldunak: Larramendi eta Zabala», *Gizonak & Lanak. Bibliofiliako Lanen Bilduma*, 20-35.

² Arana Martija, Jose Antonio (1991): «Larramendi eta Bonaparteren mendeurrenetan Juan Mateo Zabala gogoangarri», *Bilduma. Errenteriako Udal Artxibategiaren Aldizkaria* 5, 137-147.

bliografoa». Izan ere, Larramendik 1745ean argitara eman zuen *Diccionario Trilingüe del Castellano, Bascuence y Latín* liburuaren hitzaurrean deskribatzen ditu euskal liburuak. Hamasei guztira.

Juan Mateo Zabalak lan hori ezagutu zuen eta ondoren argitaraturiko hiru aldiz gehiago zerrendatu eta deskribatu zituen, guztira 55, izenburu honekin: *Noticia de las Obras Vascongadas que han salido a la luz después de las que cuenta el P. Larramendi*.

Liburuska hau 1856an argitara eman zuen Luis Luciano Bonaparte printzeak, eta horregatik uste nuen Zabala ez zela bigarren bibliografoa, hirugarrena baizik. Kasu horretan bigarrena Jose Francisco Aizkibel zitekeen, 1833koa baita bere eskuizkribua. Jose Antonio Aranaren lanean ikusi dut, ordea, aurrekoa dela Zabalarena: izan ere 1828an bidali zion zerrenda Lecluseri Aita Zabalak. Jose Antonio Aranak Zabalaren eskuizkribua bera aztertu du.

Juan Mateo Zabalaren ondoren Jose Antonio Aranak Anton Abadia, Dionisio Hidalgo, Pierquin de Gembloux, Francisque Michel aipatzen ditu, eta gerogoko Allendesalazar, Vinson, Soraluze, Sorarrain eta beste.

Badira bi autore oraintsu arte bibliografo moduan ezezagunak: Jose Francisco Aizkibel (1798-1864) eta Jose Ignacio Arana (1838-1896), biak azkoitia-rrak. Zergatik ezezagunak? Ez zirelako argitaratu, eta bibliografiari buruzko euren eskuizkribuak berandu arte ez zirelako aztertu.

Aizkibelen eskuizkribuaren edukiaren berri Henrike Knörrek eman zuen,³ nahiz eta Luis Villasantek bazuen honen berri Literaturaren Historia idatzi zue-
nean. Aizkibel hau da Euskararen Akademia baten premiaren kontzientzia goiz-
tiarra erakutsi zuena. Aizkibeli liburu biltzaile izateak eman omen zion izena:
bere liburutegia 1.459 obraz osatua zen 3.477 liburukitan. Gipuzkoako Diputa-
zioaren liburutegiaren abiapuntuan dago Aizkibelen liburutegia. Bibliografoa
ere bazen. Idatzita utzi zuen bostehun bat orrialdeko liburu bat: *De la bibliogra-
fía y literatura bascongada y de sus diferentes dialectos*. Sarrera luze bat du, eta
bukaeran antologia. Villasantek dio 200 inguru direla, 179 kontatu ditugu guk.
Obrak zaharretik berrienera sailkatzen ditu, iruzkin, gertakari eta bestelako
zertzeladez hornituak.

³ Knörr, Henrike (1998): «Aizkibel bibliografiagile», *Euskera* 43/1, 83-87.

Bigarren bibliografo azkoitiarra Jose Ignacio Arana da. Honen berri Jose Antonio Aranari zor diogu.⁴ Estimatu handian du Jose Antonio Aranak bere izen-kidearen lana:

Larramendik bere *Hiztegiaren* hitzaurrean eman zigunetik, Juan Mateo Zabalak gehitua Julien Vinsonen 1891an eman zigun *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque* liburura arte hainbat izan ziren euskal bibliografiak aritu zirenak. Baina ez dut uste inork egin zuenik, garai hartan behintzat, Jose Ignacio Aranak egin zuen hainako lana. Vinsonena aparte utziz, Jon Bilbao eta gure Arana izan dira euskal bibliografo eta bibliozalerik handienak. Kontua da beste guztiek argitaratu eman zituztela aztertutako bibliografiak eta Jose Ignacio Aranak ez zuela berea argitaratu eta hor geratu zela inork ezagutu gabe, artxiboan ezkatuta.

«Ensayo de una Bibliografía Bascongada» da eskuizkribu hori, 436 orrialde dituena. 1.363 fitxa bibliografiko ditu, aldiari-aldiari egindakoa da eta ez Aranak berak bakarrik burutua, ikusten denez. Azken unera arte jarraitu zuen lanean, hil zen urte berekoa baitu azken fitxa, Azkueren *Proyecto de Ortografía* 1896an.

Jose Antonio Aranaren iritzian Jose Ignacio Aranaren urterik aipagarriena 1872 izan zen. Urte horretakoa da azaroan Anton Abadiari idazten dion testu hau:

No es fácil una Bibliografía completa euskara según yo la considero, abrazando no sólo los escritos en bascuence sino todo lo relativo al país euskaro en cualquier lugar. Con todo, mucho servirán al efecto las noticias de las imprentas que ha habido y que hay en el país bascongado (como se ve en la Memoria de 1871 a 1872 con respecto a Bilbao) principalmente en Pamplona, Vitoria, Tolosa, San Sebastián y Bayona, y aun tomando en cuenta las que hubo en Oñate, Azpeitia, Azcoitia, Vergara y otros pueblos; y para eso y más elevados fines sería utilísima una Academia Católico-Euskara que fuera un nuevo baluarte de la Religión verdadera, idioma, fueros y libertades patrias de la más antigua de las razas europeas.

Lehen euskal bibliotekak

Lehen euskal liburutegiak pribatuak dira. Euskal gaiekin osaturiko lehen bildumak bibliofiloen etxeetan aurkitzen ditugu. Berauei zor diegu, gainera, ondare bibliografikoa gorde izana.

⁴ Arana, Jose Antonio (1997): «Jose Ignacio Arana, bibliografoa», 42/1+2, 13-22.

Aspaldikoena agian Aizkibelena da. Jose Artetxek 1959an dioskunez, Juan Jose Munita Gipuzkoako Diputazioaren artxibozainak honela katalogatu zuen Aizkibelen liburutegia:

... consta de 1.459 obras en 3.477 volúmenes que se dividen en 23 secciones diferentes que abarcan desde la Agricultura a la Lingüística, pasando por la Literatura, la Botánica, la Historia y la Geografía, las Ciencias Físicas y Exactas, la Medicina, las Bellas Artes, Educación, Derecho, Industria y Comercio, Artes y Oficios.

Honen garaikide dugu Jean-Henri Burgaud des Marets (1806-1873), filologo frantziarra. Euskararen eraginez hurbildu zen euskal kulturara, eta bere heriotzan egin zen bibliotekako katalogoan⁵ hizkuntzaka banatutako 10 sailetan 2.275 liburutik, 293 «Langue basque» arloari dagozkie. Horietariko gehienak Londresko British Library-n gordetzen dira egun.⁶

Giro erromantikoari esker, euskarak erakutsi duen tiradizoagatik, bibliofiloek liburutegitxoak egitera behartuta ikusi zuten bere burua lanerako. Horrela: Bonaparte printzea, W.J. van Eys, E.S. Dodgson, edo Vinson. Lacombe ere aberastu zuen berea, agian Euskaltzaindiarentzako bilduz Azkueren gomen-dioz. Julio Urkixo da beste bat. Honek 1917an aitortzen dio Odon Apraizi berak dauzkan 10.000 liburuetatik 4.000 bat euskal bibliografian sartzekoak lirastekeela.

Labur: bi arrazoi tarteko osatu zituzten euren liburutegiak: bibliofilo zirelako, eta biblioteka publikorik ez egotean lanerako behar zituzten materialak erosi beste erremediorik ez zutelako.

Lehen liburutegi instituzionalak, erakunde publiko zein pribatuetakoak, denetariakoak ziren gaien aldetik, ez bereziki euskaldunak. Are gehiago: euskal tematikak ez zuen bere txokorik ere. Liburutegi berezituak XIX. mendearen bukaera aldera eskatzen dira. Eta geroago bakarrik, euskal biblioteka publikoa. Oker ez banago, XX. mendearen bigarren hamarkadan agertzen da proposamen hau lehen aldiz.

⁵ *Bibliothèque patois de M. Burgaud des Marets: livres rares et précieux la plupart avec reliure de Capé et de Trautz-Bauzonnet...*, Paris, Maisonneuve et Cie., 1873.

⁶ Ikus baita: West, Geoffrey (2001): «Los fondos vascos de la British Library: los libros que fueron de Henry Burgaud des Marets», *Sancho el Sabio. Revista de cultura e investigación vasca* 14, 229-236.

Liburutegi instituzionalek liburuak jaso desamortizazio ondoren jaso dituzte, erakunde erlijiosoetakoak aurrena eta gero bilduma partikularrenak: Sagarminaga Bizkaiko Aldundiaren bibliotekan, Mandasko Dukea Donostiako munizipalean, Aizkibel Gipuzkoako Aldundikoan, esaterako.

Laburbilduz, euskal gaiaren eboluzio lerroa liburutegietan honela agerizaigu: 1) aurrena sakabanatua dago, 2) gero txoko batean, eta 3) loraldian eskatzen dena da euskal gaiarekin liburutegi publikoa egitea, hau da, euskal biblioteka, biblioteka nazionala, edo Tomas Etxebarriak zioen liburutegi etnikoa.

2.2. Eusko Pizkundea 1: XIX. mendea

Luze xamarra da, baina oso gustukoa izan dut aspalditxo honetan Eusko Pizkundearen lehen aldiaz Guadalupe Rubio Urkiak egiten duen azalpena.⁷ Euskal ondare bibliografikoaz hitzaldi mamitsua eman zuen 2003an:

La supresión de los Fueros en 1876 cae cual «rayo de piedra sobre la torre» custodia del pueblo vasco hendiendo en dos su alma, como la muerte de Milia de Lastur, y provocando en el seno de la sociedad vasca una conmoción que la firma remedada del Concierto Económico en 1878 no consigue calmar. El mismo año de 1876, el Señorío de Bizkaia aprueba en Junta General el establecimiento de una cátedra de lengua vasca y la constitución de una comisión bibliográfica vascongada, cuyo objeto y misión sea inquirir, recoger, ordenar y clasificar libros, códices y papeles útiles o convenientes para el esclarecimiento de nuestra historia y orígenes y fundamento de nuestro derecho, acudiendo hasta donde sea dable y utilizando, en la medida de lo posible y de los recursos que se asignen a esta obra meritoria, los tesoros que puedan existir en las Bibliotecas y Archivos nacionales y extranjeros.

La pérdida de la inocencia histórica agudiza, pues, más aun la conciencia identitaria del pueblo vasco, que rompe su largo silencio para afirmar a lo Alonso Quijano «yo sé quién soy» en las publicaciones periódicas con colaboraciones relacionadas con la legislación, la lengua, las costumbres, y la historia del país que sustentan en esa década de 1870-1880 el llamado «Renacimiento cultural vasco», destacando de entre ellas *Euskal-Erria*, fundada en 1880 por José Manterola, cuya biblioteca completa habría de adquirir para la suya Julio de Urqui-

⁷ Rubio Urkia, Guadalupe (2005): «El Patrimonio Bibliográfico Vasco», in: *I Seminario sobre Patrimonio Bibliográfico Vasco*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Sancho el Sabio Fundazioa, 11-107.

jo, y en cierto sentido precursora de la *Revista Internacional de Estudios Vascos*. Paralelamente se ha incrementado la producción de obra científica y literaria relativa a dichos temas así como las publicaciones en vascuence, que con el interés creciente en los estudios vascos, las reediciones y reimpressiones de obra antigua y el aumento de los fondos en las bibliotecas, reclaman cierta ordenación bibliográfica especializada.

XIX. mendearen azken laurdenean hiru bibliografo aipatzen dira beti: Angel Allendesalazar, Julien Vinson eta Genaro Sorarrain. Sorarrainen lana ez da horrenbeste famatzen, baina beste biena bai. Allendesalazar generalista da, Vinsonena linguistikoa.

Angel Allendesalazarren *Biblioteca del bascófilo*⁸ da Jose Antonio Aranaren iritzian «lehen euskal bibliografía sistematikoa». Rubio Urkiak dio:

con la publicación de la Biblioteca del bascófilo en 1887 se sientan las bases de los estudios bibliográficos vascos, propiamente dichos.

Hauxe da liburu honen balio erantsia.

Genaro Sorarrainen *Catálogo general cronológico de obras euskaras*, 1891koa, hasieran bere erabilera pribaturako aurkibidea zen, liburutegian zituen obren aurkibidea. Allendesalazar eta Vinsonen lanak erantsi zituen gero. Eta horrela hartu zuen katalogo itxura eta argitara ematera ausartu zen. Inprimatuak bakarrik aintzat hartuz, eskuizkribuak ez ditu jasotzen.

Julien Vinsonen *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, bere osagarri eta eranskinekin 1891 eta 1898 artean argitara emana, izenburuak dioen bezala euskarazko obren bibliografía da. Ez nolana hiko; egia esan, Rubio Urkiaren ustetan, «representa el impulso definitivo a los estudios bibliográficos de la lengua vasca, y a la difusión de la creación literaria en vascuence».

Angel Allendesalazar (1854-1885)

Pertsonaia bitxia da Angel Allendesalazar lumotarra. 1854an Lumoko lurraldean jaio zen, Alegria jauregian. Ez zuen amore eman Lumo Gernikarekin bateratu arte 1882an, elizatea uriarekin.

⁸ Arana Martija, Jose Antonio (1987): «Angel Allendesalazar-en 'Biblioteca del Bascófilo' katalogoaren mendeurrena», *Euskera* 32/2, 399-406.

Gazterik joan zen Madrila, Zuzenbide karrera egitera. Hogei urterekin amaitu zuen, eta Filosofia eta Letrak egiten ari zen bitartean hasi zen euskal bibliografiaren fitxak osatzen. *Biblioteca del bascófilo* 21 urterekin burutua zuen. Oso gazterik hil zen, 30 urterekin. Espainiako Diputatuen Kongresuan idazkari izan zen eta Madrileko Unibertsitatean Geografia eta Historia saileko katedraduna. Politikan ere jardun zuen.

1876an Espainiako Biblioteka Nazionaleko lehiaketa bibliografikora aurkeztu zituen bi obra: *Escritores bascongados (Ensayo de una recopilación de datos biográficos y bibliográficos referentes a los escritores de las Provincias de Vizcaya, Guipúzcoa y Alava)* eta *Biblioteca del bascófilo (Ensayo de un catálogo general, sistemático y crítico de las obras impresas y manuscritas referentes al país y al pueblo bascongado)*. Ez zuen saririk lortu.

Hurrengo urtean, 1877, *Laurac bat* bezala aurkeztu zuen bigarrena, *Biblioteca del bascófilo*, hobetua, eta oraingoan bai, orain irabazi egin zuen, «repertorio sumamente útil» bezala baloratu zutelarik.

Lanaren argitalpenarekin ez zuen zortetik izan. Ez bakarrik bizi zen artean ezin izan zuelako editatu. Baizik eta, batez ere, berak landua zuen bezala ez zelako atera. Izan ere, saria jaso ondoren ere, informazioa biltzen eta lantzen segitu zuen Angelek, baina argitaratzeko orduan bere anaia Manuelek ez zituen sartu azken ordukoak. Atera zenak 2.207 fitxa ditu, 488 orrialde. Angelen semea zen Juanek zioenez, 200dik gora fitxa gehiago bazituen 1877tik 1885era bildutakoak.

65 orriko sarrera luzea idatzi zuen autoreak. Ideia hauek azpimarratuko nituzke:

- Euskal Bibliotekaren eratzea proposatzen du.
- Lau katalogo nagusitan banatuko litzateke Biblioteka: 1) euskal gaiak; 2) euskal autoreak; 3) euskarazko lanak; 4) euskal probintzietan inprimatuak.

Lauretatik zein da bere ustetan sail garrantzitsuena?

Euskal gaia lantzen duen sailak luke lehentasuna. Zergatik? Euskal Herriak bere burua ezagutzera eman behar duelako. Honela dio hitzez hitz:

lo que más necesita el país euskaró es que se le conozca [...], y decimos que las Provincias Bascongadas necesitan ser conocidas, porque, en verdad, parece

imposible que en el resto de España haya una ignorancia tan crasa, tan absoluta de su historia, de su lengua, de su legislación y hasta de su situación geográfica. ¿Para qué hemos de amontonar aquí citas de los dislates estampados últimamente en las publicaciones periódicas y cuyo número es superior a toda exageración?

Bidenabar esan Rubio Urkiak ahoan bilorik gabe baieztatzen duela gaur egungo egoera ez dela oso desberdina, Espainiak euskal kulturaz duen ezjakinkeriari buruz.

Nola lortu Bibliotekaren helburua?

Orain arte deus gutxi egin dutela erakundeek esan ondoren, desio hau azaltzen du:

[que] las Diputaciones de las cuatro Provincias, poniéndose de acuerdo, formarían una Biblioteca en que se reunieran todas las obras bascongadas por su asunto, por su autor, por su lengua o por el lugar en que fueron impresas.

Egia ala gezurra, hor nonbait irakurri dut Diputazioen arteko elkarlana honela planteatzea berria dela, nobedosoa. Allendesalazar al da lehena? Liburutegiaz esango nuke baietz, euskal liburuen edizioak eskatuz Ramon Ortiz de Zarate (1817-1883) izan zen lau Diputazioen elkarlaneko eskariaren aintzindari, gainera, urrunago joan zen Ipar Euskal Herriaren aipua eginez:

... proyecto de formar una sola asociación para la publicación de libros vascongados [...] haciéndola extensiva á las cuatro ramas de la familia euskara española, aún cuando tampoco nos pesara que comprendiera también la quinta rama vasco-francesa que habita la otra falda de los Pirineos.⁹

Jose Antonio Aranak Allendesalazar, Angel, aztertzen duelarik, aipatzen du Gernikan bibliografoen kontzentrazioa, pilaketa edo dena delako bat badagoele egon: Angel Allendesalazar hau, bere semea Juan (1882-1938), Juan Ruiz Larrinaga frantziskotarra (1876-1954), hirurak Gernikan jaioak; ondoren Karmelo Etxegarai azpeitiarra (1865-1925) eta Florencio Amador Carrandi gasteiztarra (1888-1963) aipatzen ditu, Gernikan bizi izan zirenez. Jose Antonio Arana bera aipatuko nuke nik, Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekako buru urtetan izateaz gainera hainbat lan egin duena bibliografian eta bibliografoez. Eta gusta-

⁹ Ikus: Ortiz de Zarate, Ramon (1870): «Biblioteca vasco-navarra», *Semanario Católico Vasco Navarro*, 1870-02-18.

tuko litzaidake, ama gernikarra duen/zuen forutarra izanik, neu ere taldera sartzea. Pentsatu beharko dugu Triñeko San Gregorioren bedeinkazioren bat duela ingurune honek, Azkueren eta Jon Bilbaoren amak ere mundakarrak izan zirenez. San Gregorio hau lau aita santurekin izan zen Vatikanoko bibliotekari. Triñe Gaitoka auzoko ermita dugu, eta paraje zoragarria, Urdaibai osoa azpian hartzen duen talaia.

Julien Vinson (1843-1926)

Julien Vinson baso zaindari edo inspektore gisa etorri zen Baionara 1866an. Bi urte geroago hasia zen euskarari buruz idazten Frantziako aldizkarietan, informazio bibliografikoak ere emanaz. Euskal Herriaz erruz idatzi zuen, historiaz, folkloreaz, hizkuntzaz, baina gehien bibliografia interesatu zitzaion. 1891n Parisen argitaratu zuen *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, eta 1898an osagarriak eta eranskinak aterezaz aberastu zuen euskal bibliografia.

Kontu jakina da hil zenean informazio gehiago utzi zuela bilduta baina publikatu gabe. Julio Urkixok kontatzen du asko lagundu ziola berak, fitxak bidali eta bidali. Urkixok Odon Apraizi aitortzen dio tentatuta egon zela euskal bibliografiari ekiteko, baina bertan behera utzi zuela Vinsoni eman ziolako informazioa (1917-02-08):

En su tiempo proyecté publicar una bibliografía Vasca, pero hoy desisto de realizar mis propósitos por tener empezados otros trabajos. He comunicado muchos datos a M. Vinson, quien debía incluirlos en su nuevo suplemento. ¿Llegará a ver la luz pública? Lo dudo, pues visité al Bibliógrafo francés en París, hace 20 días, y está casi ciego!

Euskararen bibliografiaz arduratu zen Julien Vinson ia 60 urtez. Honen ekarpena biziki estimu handitan dute bai Julio Urkixok eta bai Georges Lacombe:

En resumen, y no obstante algunas de sus opiniones que no compartimos, hay que reconocer que el sabio francés fue uno de los autores que más contribuyeron al progreso de nuestros estudios, a los que dedicó durante cerca de 60 años, con paciencia de benedictino.¹⁰

¹⁰ Urkixo, Julio (1927): «Julien Vinson (1843-1926)», *RIEV*, 1927, 217-224.

Georges Lacombe jaunak: «Personne n'a rendu autant de services que Julien Vinson à la bibliographie de la langue basque».¹¹

Genaro Sorarrain (1828-1898)

Genaro Sorarrainek *Catálogo de obras euskaras* liburua Bartzelonan argitaratu zuen; 1891ko data agertzen da azalean, baina, Jose Antonio Aranak dioenez, 1898 arte ez zen kaleratu. Denak ez badira liburu gehienak jada Allendesalazarrek eta Vinsonek zerrendatuak dira.

Liburuaren sarreran Sorarrainek berak aitortzen duenez, anbizio gutxiko liburua da jatorrian. Beretzako egindako aurkibidea, besterik gabe. Katalogoak bere biblioteca partikularra du oinarrian. Liburutegian euskaraz argitara emandako guztia biltzea amestu zuen. Goiz konturatu zen ezina zela lan bibliografikoak falta zirelako. Horrela jo zuen bibliografia osatzera. Horrela, bada, katalogoan sartu zituen, bai bere liburutegiko liburuen fitxak eta baita ere berak berariaz han eta hemen bildu zituenak, aitortzen duenez, bereziki Allendesalazar eta Vinsonen lanez baliatuz. Liburu inprimatuak bakarrik biltzen ditu, ez eskuizkribuak, eta osoki eta ia osoki euskal gaiak edo euskaraz ari direnak.

3. EUSKO PIZKUNDEA 2: XX. MENDEA

3.1. Bibliografiaren egunsentia

Halaxe ulertzen dute garai honetako zenbait protagonistek beren egitekoa, gauaren ondoko egunsentia, ilunetik argira doan ueña. Tomas Etxebarriaren ikuspegia da hau: «halagador período de aurora».

Beste batzuentzat lehendik hona dagoen aldaketa errotikoagoa da, jauzi kualitatiboa batzuentzat, haustura besteentzat. Hori da garaiko espiritua. Orain egin nahi dena beste tamaina batekoa da, berria eta diferentea. Hain zuzen ere horixe da Pizkundea, Errenazimendua.

¹¹ Lacombe, Georges (1936): «Les travaux bibliographiques basques de Julien Vinson depuis 1898», *RIEV*, 1936, 73-76.

Aurreko aldia baloratzeko orduan, berriz diogu, alde handia dago batetik bestera. Segun eta autorea.

Sotak adierazten duenez, exajeratuta, ia zakarrontzira botatzekoa da aurreko guztia. Tomas Etxebarriak, aldiz, ordukoak eta oraingoak arnasaldi berean aipatzen ditu, denak bateratsu, hausturarik gabe: batetik, Allendesalazar, Sorarrain, Vinson; eta bestetik, Juan Allendesalazar, Dario Areitio, Fernando Quadra Salcedo, Federico Gredilla, Jose Zalba, Karmelo Etxegarai.

Pizkundea, jakina da, ez da liburuen mundura mugatzen, ezta gutxiago ere. Aldi berean Euskal Unibertsitatea eskatzen eta lantzen da, Euskal Biblioteka, Euskaltzaindia, Eusko Ikaskuntza, Museo Arkeologikoa eta Pinturakoa...

Hona haustura edo gainditze hori, egitasmo bibliografikoei dagokienez, oraingo protagonisten esalditan nola adierazten den:

– Quadra Salcedok Odon Apraizi (1915-12-02):

Sobre ello [Euskal Bibliografia] no hay nada hecho porque lo de Allendesalazar y lo de Vinson es fragmentario y de un criterio pobre.

– Ramon Sota eta Egileorren mozioa (1917-09-04):

[Bibliografian] hasta ahora lo que se ha hecho es casi nada y para la nueva labor es necesario comenzar con planes y orientaciones modernas.

Las pequeñas Bibliografías de Allendesalazar, Vinson y Sorarrain nada resuelven, pudiendo tan solo considerarse como ensayos y balbucientes palabras de una obra magna que está por realizarse.

Las dos mil obras de Allendesalazar, otras tantas numeradas por Sorarrain y un millar catalogado por Vinson, no resuelven los problemas suscitados justamente en torno de la lengua, la raza y las instituciones, cada vez más interesantes de los vascos.

Aunque tales ensayos tengan juicios críticos estimables sobre todo el de Vinson, no podemos sino confesar que son de segunda y aún de tercera mano las noticias que se nos dan de los libros catalogados, originándose con esto la falta de exactitud y la vacilación de afirmaciones y por consiguiente la falta de valoración crítica en los volúmenes que al lector se le van presentando.

– Odon Apraizek (*Ateneo*, 1916) honela baloratzen du:

¿Pero es que nada se ha hecho en este campo? Se ha hecho algo, bastante. Pero he aquí que lo que con un poco más de esfuerzo sería admirable, resulta actualmente perfectamente inadecuado y casi inútil. [...]

Odon Apraiz

[*Biblioteca del bascófilo*] representa un laudable esfuerzo, a pesar de sus considerables deficiencias, de las que no podemos ocuparnos detalladamente sin injusticia [...]. Prescindiendo de omisiones de detalle advertiremos que en general, no se ocupa de lo referente al país vasco ultrapirenáico, que por tantos conceptos se ofrece al erudito formando un todo inseparable con el «Laurac Bat»; que el aspecto filológico está muy pobremente representado, vacío que se propuso llenar Mr. Vinson; y recordaremos también que de los tres objetos que él mismo señala a la Bibliografía Vasca (obras de asunto vasco, de autor vasco y de imprenta vasca) sólo se propuso en su «Biblioteca» atender al primero, que es, por ahora, el que más nos interesa también a nosotros. [...]

Por último, el Sr. Allendesalazar no estudia, sino muy someramente, una forma de publicación que adquiere cada día más importancia, equiparándose con la del libro: la revista. [...]

Y el estado del problema no ha variado en general desde la publicación de la «Biblioteca del Bascófilo». En 1891 se publicó otra obra cuyo autor se limita principalmente a aprovechar lo más saliente de la de Allendesalazar y parte de la de Vinson [...]. La obra de Sorarrain no tiende a ser completa, pues a pesar de abarcar mayor número de años y de aspectos contiene 513 notas bibliográficas menos que la de Allendesalazar. Prescinde también de los trabajos insertos en revistas y de toda clasificación por materias, por lo cual necesitaría una reforma aunque fuese completa en los demás aspectos. Ya hemos dicho que no pretende serlo; es una bibliografía de *amateur* según su mismo autor declara en las palabras de la portada que hemos copiado. [...]

Vinson:

En el aspecto lingüístico la bibliografía vasca presenta un grado de mayor avance que en los demás. Por eso tratamos de él distinta y especialmente. Con la publicación de Mr. Vinson y los trabajos bibliográficos del mismo autor, queda recogida una cantidad bastante completa de datos referentes a la lengua vasca. Pero la multiplicidad de trabajos fragmentarios, que mutuamente se completan, pero que no forman un todo orgánico, hace que la obra de Vinson sea prácticamente punto menos que inconsultable.

– Tomas Etxebarriaren ikuspegia (1919) desberdina da, positiboagoa; poetikoagoa behintzat:

¿Cómo nos hallamos a la hora presente en el país vasco, con respecto a la bibliografía, en orden al inventario de nuestra riqueza libraria, relativamente al debe y haber de nuestro balance cultural o sabio? Yo diría que en halagador período de aurora que promete hermoso y no lejano sol de envidiables realidades.

3.2. Herri baten bibliografia egiten

Eragile kulturalak

Eragileen artean denetarik badago ere, bibliofiloak ere bai, badute ezaugarri bat elkarrekin: herri edo kultura baten alde ari dira, kontzienteki. Bibliografiaren bidez herri baten memoria berreskuratu nahi dute; Euskal Herriaren ondarea jagon nahi dute. Hori bai, baina xedeak ez dira hor agortzen, gero ikusiko dugunez: bibliografia beharrezkotzat dute errebindikatzen duten unibertsitaterako, zientziarako; kanpokoei euskal kultura «erakusteko» nahi dute; maiseatzaileei «euskal egia» argitzeko ere bai. Dimensio kulturala du bibliografiagintzak. Kulturala, eta politikoa.

Esan liteke beti halatsu izan dela. Muratoriren obretan bertan sumatzen da hori –bera da bibliografia modernoaren aitagoia–, horren kontzientzia italiarista nazionala nabaria baita, Ilustrazioan jada. Motibazioaren eta helburuen zabaltasun kultural-politiko abertzalea are nabariagoa da Alemaniako Eskola Historikoan (Niebuhr, Grimm anaiak, Savigny, Ranke, Droysen, etab.), horrek ezarri baititu zientzia eta metodologia historiko modernoaren oinarriak, gero Europa osoan onartu izan direnak. Zorroztasunezko ikerketa historiko objektiboa bilatzen da, historia erromantiko edo narratiboaren aurka, eta hori ezin da dokumentuetan baino oinarritu. Zientziaren eta objektibotasunaren aurrebaldintza, hortaz, materialaren bilketa bibliografikoa eta horren haztapen kritikoa da. Albora utzita orain historiagintzaren teoriko eta maisu aleman handiak, gogora dezagun nola XIX. mendean «Monumenta Germaniae Historica» bilduma erraldoia sortu den (Vom Stein Baroiak bultzaturik hain zuzen!), beste historia nazionalentzat eredu izan dena. Eta gogora dezagun bilduma horretako liburu bakoitzak goiburu hau daramala: «Sanctus amor patriae dat animum».

Berriz diogu: zerikusi gutxi dute Errenazimendu edo Pizkundeko eragile hauek erromantizismo garaian euskal mundura hurbildu ziren kanpotarrekin. Ego-

ki azaltzen du belaunaldi honen ezaugarria Jurgi Kintanak, beste alor batean bada ere: eraginkortasuna bilatzen dute, gauzak egitea, proiektuak mamitzea. Esan dai-teke, erromantikoak «afektiboak» zirela eta hauek «efektiboak», positibistak.

Tartean ez dira faltako liburuzale huts edo bibliofilo soilak, bai, baina gehiago dira bestelako profilak: irakasle, kultura zale, euskaltzale, eragile, bo-luntario, eta... politikariak.

Bai Quadrak eta bai Apraizek landa lana planteatzen dutenean, hau da, informazioa jasotzea, ez dute soilki profesionalen edo erudituen lan bezala planteatzen. Boluntarioena da, mundu osoari ematen zaio aukera parte har de-zan; are gehiago: parte hartzeko eskatu egiten da publikoki.

Urte hauetan Bizkaiko Diputazioak izan duen jokamoldea guztien gaine-tik nabarmentzekoa da. Berari zor zaio neurri batean, ez berari bakarrik bistan da, Euskaltzaindiaren sorrera, esate baterako. Asmatu zuen gizarteko gurariak eta asmoak, landuak edo erdi landuak, lagundu eta bultzatzen. Ez ahaztu Euskal-tzaindiak esker onez bileratokitizat Bilbo aukeratu zuela. Esker ona zergatik? Akademiaren sorrera gauzatzeko erabaki irmoak hartu zituelako; eta, horrela, *Euskera* agerkariko kronikagileak zioen bezala, partikularren eskuetan mehe eta argala zen proiektua indartsu bihurtu zen erakundearen jarrera positiboari esker. Bibliotekaren kasuan ere jarrera aktiboa du Diputazioak, baina proiektuak ez zuen aurrera egin ahal izan Oñatin.

Bide batez esan, bibliografia lanetan zebiltzan bi, bi behintzat, euskaltzain izango zirela, lehen orduko euskaltzain urgazle: Odon Apraiz eta Luis Gonzalez Etxabbarri, 1919an hautatuak biak. Odon Apraizek, gainera, Euskaltzaindiak be-kak emanda Linguistika ikasten jardun zuen Parisen eta Zurichen. 1968an euskal-tzain ohorezko izendatu zuen Euskaltzaindiak. Gonzalez Etxabbarrik, EGIkoa bera, oso gazterik ihes egin beharra izan zuen, Primo de Riveraren diktadurapean, bi liburu euskaraz idatzita. Argentinan bizi izan da, *La Nación*-eko kazetari ogibi-dez. Euskal lanetan Aizkibel' dar Bingen sinatzen zuen.

Ondare bibliografikoa biltzeaz harago

Bibliografia edo biblioteca nazional guztien lehen xedea ondarea biltzea eta belaunaldi berrietara helaraztea da, memoria historikoa bermatze aldera.

Pizkundean ere hala da hori. Baina bestelako helbururik ere badute Pizkundeko bibliografoek. Euskal nortasuna babesteko eta garatzeko lanabes ego-kiak dira dokumentuak, ikusten denez. 1876an foruak galduta, alderdi kulturaler- tan oinarritzea bilatzen da, historian, folklorea, hizkuntza, gizarte eredu- an. Alderdi horien azterketak indar nabarmena hartzen du. Euskal nortasunaren ezaugarri propioak markatzen dira alde guztietatik. Joera hori indartu besterik ez du egingo abertzaletasunak.

Bibliografoek aurrez aurre ikusten dutena isiltasun dokumentala da, eta hori ez denean ezjakinkeria, manipulazioa, gezurra. Euskal Herri diferentziatu izatea dago jokoan, berezitasun kulturalaren legitimitatea. Fronteko ukoari erantzun nahi diote. Azken batean konfrontazio politikoa da nagusi urte horietan. Baina bibliogra- foek politikoki barik kulturalki erantzun nahi diote ukoari. Atentzioa ematen du zenbateko fedea duten dokumentuan, liburuan, kulturean. Ematen du dokumentuak argitzen duen egia besterik gabe zabalduko dela: «bonum diffusivum sui», bestelako bultzadarik gabe, propaganda gabe, euskal nortasunaren aldeko argudioek bere bi- dea egingo luketela, arerioa konbentzitzeraino. Egunak ez du bada gaua argitzen?

Bibliografia lanetan murgildu diren guztiengan aurkitzen dira hala-mo- duzko ideiak. Bat edo beste aipatuko dut.

Angel Allendesalazar euskal gaiekiko Espainiako ezjakinkeria orokorraz kexatzen da. Guadalupe Rubio Urkiak, Allendesalazar aipatzean, nabarmentzen du gaur ez dela desberdin:

Desafortunadamente, se mantiene incólume el panorama que inspiró entonces al primero [Allendesalazar] su reflexión sobre lo que se conoce el País Vasco, y que puede suscribirse hoy de la cruz a la firma: «En verdad, parece imposible que en el resto de España haya una ignorancia tan crasa, tan absoluta de su historia, de su lengua, de su legislación». De su cultura, en una palabra.

Angel Allendesalazarren Juan semeak dio bibliografiarekin helburu bikoitza zuela aitak: euskal kultura defenditzeko herritarrei arma eskaintzea eta aldi berean kultura berrindartzea: «una guía de los escritos que habían de servir- les para la defensa y restauración de la tierra vasca, [...] a la restauración espiri- tual de nuestro pueblo había de servirles de cimiento».

Ramon Sotak Simancasko artxibategiko burua salatzen du dokumentuak faltzutzeagatik, hain zuzen ere Euskal Herriaren independentziaren aldeko argu- dioak ahultzeko, dio hitzez hitz. Horra berriz ere dokumentuaren indarra.

Pizkundeko bibliografoa sinetsita dago dokumentuak, liburuak, kulturak, baretasuna, zentzua, bakea dakarrela garaiko gizarte tenkatuan. Dokumentuak egia dio, eta egiak bere bidea egingo du. Dokumentua da Salomon berria, biblioteka, egiazko eta gezurrezko jarrerak banatzen dituen epaile zuzena. Harrigarria gertatzen da gaur Tomas Etxebarria batek dokumentuan duen fedea. Honela dio Oñatin irakurri zuen txostenean:

Someter nuestras contiendas y diferencias al tribunal inapelable de un Salomón que decida sobre la partición o la entrega total de la criatura. Ahora bien; ese rey sabio que, difunto y todo, puede todavía dirimir nuestros pleitos, es la Biblioteca Vasca, con sus textos de lengua, sus pruebas de historia, sus aforismos de derecho, sus ejecutorias de heráldica, sus leyes de contratación, sus tratamientos de hidalguía; en una palabra, con el documento integral y vivo de nuestra existencia toda.

Bistan da Pizkundeko bibliografoak ez direla bibliofilo soil, eta bai bere herriaren garapen kulturalen diharduten eragileak.

3.3. Asmoak eta egitasmoak

Gutunetan barrena

Daukagun lehen berria Fernando Quadrak Salcedok 1915eko abenduaren 2an Odon Apraizi zuzendutako gutunekoa da. Quadrak urte horretan *Los Vascos*

Fernando Quadra Salcedo

del Renacimiento. Trátase de lo que hicieron en el Sacrosanto y ecuménico Concilio Tridentino lana argitaratua zuen; Apraiz, anaia Angelen bidez, berarekin harremanetan jartzen da paleografia ikasketetarako behar zituena euskal orientalista baten idazketa cuneiformearen argibideak eskatuz.

Apraiz orduan Madrilen zegoen, unibertsitatean. Odonek 20 urte zituen eta Quadrak 26. Zein baino zein gazteago. Quadrak Zuzenbide karrerako lizentzia bukatua zuen eta hurrengo urtean aterako zuen doktoretza eta Ateneoko *Idearium* aldizkaria sortuko.

Erantzunean, Quadrak, eskatutako informazioaren gain, jakinik euskal ikasketetan zebilela Odon ere, proiektu batez hitz egiten dio: «La Bibliografía Vasca, pasando á otra cosa, es punto de mayor interés si cabe. El Ateneo de Bilbao de que soy socio tiene entre sus planes el de la formación de la Bibliografía Vasca». Eta bere ikuspegia ematen dio bilketaz:

Sobre ello no hay nada hecho porque lo de Allendesalazar y lo de Vinson es fragmentario y de un criterio pobre. Es cosa que hay que hacer pronto y bien.

La base de esta bibliografía será el concurso de todos los vascos que tengan noticia de las obras escritas por vascos y obras que hablen de lo vasco.

Guk azpimarratu dugu azken esaldia, hor baitago egitasmo honen muina.

Alde batetik, elkarlanean burutu behar den egitasmoa planteatzen du, esku hartu nahi duten guztien artean. Ez da, hortaz, arestian aipatu bezala, aditu edo eruditu zenbaiten arteko lana soilki edo eskusiboki. Modu adierazgarrian bukatzen du gutuna, bibliografiatik harago joanez:

Unámonos todos los vascos en el renacimiento del país.

Beste aldetik, jaso behar diren obrak ez dira euskaraz idatzitakoak soilki edo bereziki, baizik eta euskaldunek edo euskal herritarrek idatzi dituztenak, eta hauekin batera biltzekoa da euskaldunei buruz idatzi den gutzia ere.

Hurrengo bi urteetan gaiaren inguruan gurutzatzen dituzten gutunetan argi ikusten da zein den Quadraren ikuspegia euskal bibliografiaz; Gaskueri kritika eginez 1915eko abenduan bertan esaten dio Apraizi: «le guía [Gaskueri] un error capital, un silogismo destructor. ‘El pueblo vasco debía haber sido así, no ha sido así, luego no ha existido’. Esto refiriéndose a las bellas artes. En la premisa hacen entrar en que el pueblo vasco debiera haberse manifestado solo en vascuence...». «Es premisa arbitraria», dio segidan eta honela osatzen du: «El núcleo de este pueblo habla vasco, su enorme importancia diplomática le hace usar lenguas romances». Enkarterrietako semea izanik, euskalduntasunaren esparrua euskaratik at zabaltzen zuen.

Odon Apraizek interes handia agertzen du proiektuan: «para el proyecto de Bibliografía Vasca, mi mayor interés», esaten dio. Baina jakinean da beste erakunde batek ere antzeko asmoetan diharduela, nahiz eta informazio zehatzik izan ez. Gutun bat jaso zutela gaiari lotua, baina ez dela ziur zeinena, «Estudios Vascos»-ena izan ote zitekeen. Quadrak ere jakin badaki Ateneoan 1914an aur-

keztutako euskal bibliografiako proiektuaren berri zabaldu dela Bilbo aldean, eta, Jabier Gortazar Euzko Gaztediko sortzailea zenaren kontra agertuz, esaten dio: «Gortazar es posible intento algo; pero es que algunos señores lo desfloran todo sin hacer un solo ramo de flores. Le niego a Gortazar como a todo el partido nacionalista competencia para esta empresa bibliográfica. No basta ser hombres de buena voluntad». Ateneoaren beraren proiektua dela-eta, urtebete pasa martxan jarria zela gogoratzen dio. Ateneoko proiektuan Segundo Ispizua, Luis Zulueta eta beste historiagile ezagunak ordurako lanean daude.

Quadraren gutun hau, 1915eko abenduaren 25ekoa, Apraizi zuzendua da, baina ez Odoni, Angel anaiari baizik. Zergatik? Odon abertzalea zela bazekielako akaso?

Ez da erraz jakiten Quadra zerk haserretu zuen gehiago: 1) alderdi politiko baten esku sartzeak; 2) gaitasun gutxikoak izateak; 3) protagonismoa kentzearen arriskuak edo beldurrak.

Egia da, egia denez, Quadra ez dela abertzalea, ezta hurrik eman ere. Baina bai euskal herritar sutsua.

Egia da, baita ere, Ateneoa jada 1914tik ari dela lanean. Ez dakit lehena-go hasita ala ez, baina Apraiz ere horretan ari da Madrileko Euzko-Etxean.

Eta egia da, azkenik, gidaritzaren gaia soluzionatu gabe zegoela.

Odon Apraizek ere kezka moduan bizi du gidaritzaren arazo hori, bati eta besteari aipatzen baitio batzorde gidari bat antolatu behar dela, sakabanaketa ekiditeko. 1917ko otsailean Julio Urkixori zuzenduta dio arazoa ez dela gidaritza zeinena den, baizik eta batzorde gidariaren kualifikazioa, eta horretan nahi du Urkixoren laguntza:

De quien quiera que sea la iniciativa lo necesario es que la comisión se integre por pros. elem.s [sic.: personas, elementos interpreta daiteke] de valía reconocida, que resuelvan en definitiva esta cuestión en la cual espero que a pesar de sus otras ocupaciones no nos negará usted su indispensable concurso, por lo menos en la orientación general y en la resolución en último término de las dudas que pudieran surgir.

Esan dugu Quadra ez zela abertzale euskalduna baina bai euskal herritar sutsua. Adierazgarria da nola erreakzionatzen duen 1931n «minoría vasconavarra»-ren defentsan, herrikide bai baina gogaide ez izanik ere. Liburu bat

idazten du izenburu honekin: *¡Cavernícolas, cavernícolas! Defensa de la obra de los vascos*.¹² Kobazulotarrak ez dira euskaldunak, behingoz, espainiarrak bai-zik! Xavier de Azcoitia gisa sinatu zuen. Hona pasarte esanguratsu bat; honela hasten da:

Con notoria injusticia se ha llamado a los vascos en el seno de las Cortes Constituyentes, peyorativamente, cavernícolas. Principalmente iban dirigidos estos ataques [...] a la minorías agraria y vasco-navarra. Los componentes de éstas, rechazaron indignados tales desacompañados gritos y [...] no dejaron de contestar, siquiera fuera pasajeramente, en sucesivos discursos a la imputación que suponía apellidar gente de las cavernas a aquellos precisamente que salieron de ellas antes que nadie, para quitar en esta tierra ibérica, y aun en todo Europa y América, los anillos nasales a pueblos oprimidos en su ignorancia o en su esclavitud.

Eta honela bukatzen du:

Sois cavernícolas, pero podéis aún redimiros; que el anillo se traslade de la ternilla al meñique os desea Xavier de Azcoitia.

Abertzale espainiar batek esateko ez dago gaizki!

*Odon Apraiz: «La Bibliografía Vasca, una labor necesaria»*¹³

1916ko abenduan Odon Apraizek artikulu bat argitaratzen du *Ateneo*-n, Gasteizko Erret Ateneoaren agerkari ofizialean.

Julio Urkixok idazlana eskuratzeko idazten dionean, Apraiz gazteak, 20 urte, esplikatu egiten dio nola sortu zen lana eta zertarako argitaratu zuen. Salamancan Bibliografía azterketarako aurkeztu zuen lana da. Lanari erantsi zizkion 497 liburu fitxa, Allendesalazar, Sorarrain edo Vinsonen agertzen ez direnak.

Artikuluak helburu guztiz praktikoa duela ere esaten dio, nola antolatu bilketa. Hasieran gogoeta orokor gutxi batzuk daude, lan bibliografikoa errebin-dikatuz Errenazimendu garaian, irakaskuntzari begira, datorkeen unibertsitateari begira. Ondorengo guztia, praktikoa da.

¹² Azcoitia, Xavier de (1931): *¡Cavernícolas, cavernícolas! Defensa de la obra de los vascos*, Bilbo, Imprenta Mayli.

¹³ Apraiz, Odon (1916): «La Bibliografía Vasca. Una labor necesaria», *Ateneo* 36, 3-7.

Labur-labur:

- Antolaketaren ateburuan hiru hitz agertzen dira: batasuna, elkarlana, lan banaketa; adituen elkarlana eskatzen du.
- Orain arte egin denaren hutsune nabarmenena aldizkariak ez aintzat hartu izana da. Aldizkarien garrantzia azpimarratu egiten du: «Quizás en revistas está publicado lo más interesante que se ha escrito acerca de nuestro país en los últimos cincuenta años».
- Aldizkarietan bi informazio mota bildu behar da: Euskal Herriko hizkuntzari buruzkoa, edo historiari, legeei, arteari, eta abarri buruzkoa. Eta bestea: aldizkarietan argitaratu ohi diren ohar bibliografikoak jaso.
- Lan egituraketa bi multzotan eratzen da: batzorde zuzendaria, adituez osatua, eta hauen azpian sei-zazpi taldetxo, hiruzpalau lagunez osatuak. Batzorde zuzendariak hiru egiteko ditu: gidatu, lankideen lana osatu eta zuzendu, eta lankidetzat bilatu.
- Allendesalazarren *Biblioteca del bascófilo*-ren aurretik argitaratu ziren liburuak fitxatzea adituen kontua litzateke.
- Iparraldeko bibliografia lantzeko pertsona bat behar da bilatu.
- Martxan dauden bi proiekturen berri ematen du: Ateneokoa (Quadra tartean), euskal autoreak lantzen diharduena; eta Madrileko Euzko-Etxekoa (bera tartean). Bigarren honek badu berezitasun bat, liburuen metadatuak jaso ohi dituzte, hala nola, prezioa, Bibliografiatik Bibliotekara igarobidea egiteko.

Langloisen esaldia erabiliz bere pentsaera azaltzen du, azkenik, Apraizek: Bibliografia Biblioteka idealaren errepertorioa baizik ez dela, alegia.

Estudios Vascos

Proposamenak arrakasta du eta 1917ko urtarrilean Eduardo Urrutiaren gutuna jasotzen du Odon Apraizek, artikuluagatik zorionak emanez. Eta laguntza eskatuz: zehazki, fitxa eredu bidaltzeko eta nola bete. Euzko Gaztediren proiektuaren berri ere ematen dio:

El pasado año y en sus primeros meses empezamos este trabajo de recolección en Juventud Vasca, trabajo que tenemos algo adelantado y lo tenemos parado con motivo del fichero organizador.

Hurrengo hilabetean zehatzago adierazten dio zertan dabiltzan:

Primeramente pensamos hacer una copia de los libros que contienen Allende, Sorarrain y Vinson, una vez hecho este trabajo haremos una revisión seria de las revistas y periódicos de nuestra patria, aparte de la inspección de archivos, etc. Una vez hecho este trabajo y cuando la obra esté terminada pondremos el lugar en que se encuentren los libros a fin de facilitar trabajo a todos aquellos que quieran estudiar nuestro País. [...]

Erantzunean, Odonek elkarlana proposatzen dio aldizkarien hustuketa lanetan:

Una vez que tengamos esto podremos repartir entre varios el trabajo de examinar en las revistas sus secciones bibliográficas; luego se enviaban estas notas a la comisión central que se encargaba de completarlas, corregirlas, eliminar las repetidas, ordenarlas y disponerlas para la impresión. Creo que este es el medio más metódico y ordenado de recoger la producción intelectual posterior a 1878 que es la fecha en que está detenida la bibliografía vasca en la obra de Allendesalazar impresa en 1887 (pues la de Sorarrain es muy mediana y la de Vinson solo se ocupa del aspecto lingüístico).

Jarraian azaltzen dio berak *Ateneo* aldizkarian azaldu zuena EGIN egiten ari direnaren osagarria dela, aldizkarien hustuketa alegia. Ez ditu animatzen egin asmo duten bidetik joaten, hau da, liburuen fitxa bibliografikoak:

Para esto sí que necesitan un fichero y una ordenación sistemática rigurosa. Si quieren proseguir esta labor (que es útil, pero tan árida que nos parecía propia para ser encargada a personas subvencionadas, con arreglo a un plan de ampliación de «Estudios Vascos» del que hemos hablado J. de Gortazar, L. de Eleizalde y otros) pueden Vds. atenerse a las «Instrucciones» muy detalladas y casuísticas publicadas.

Ongi ulertzen badut, Apraizek Urrutiari esan nahi dio ez daudela aski jantzita liburuen fitxaketari heltzeko eta gai hori «nagusiekin» mintzatua duela. Luis Eleizalde Estudios Vascos elkartearen sortzaileetarikoa da.

Estudios Vascos 1915eko apirilaren 26an sortu zuten Arturo Campion, Federiko Baraibar, Eduardo Velasco, Manuel Arriandiaga eta Luis Eleizalde jaunek. Eta 1919ko otsailean itxi egin zuten, jada Oñatin Eusko Ikaskuntza edo «Sociedad de Estudios Vascos» sortua zelako. Sortzaileen gogo zaharra berrian txertatu zen, ondasun eta guzti.

Estudios Vascos, sortzaileen asmoetan, patronimia eta toponimia aztertzeko sortu bazuten ere, bere azterketa-eremua zabalduz joan zen. Likidatu zutenean hau zen egoera: Hego Euskal Herriko patronimiaren katalogazioa osorik egina, toponimiaz milaka txartel bilduta, euskal bibliografiako hiru mila fitxa eta bi musika jaialdi Bilbon antolatuak. Dokumentazioa Eusko Ikaskuntzak jaso zuen.¹⁴

Fernando Quadra Salcedo: Monumenta Bibliographica Vasca

Quadrak bere aldetik jarraitzen du lanean, eta, Apraizi idazten dionean (1917-01-04), proiektuak badu izena: «Estamos organizando en el Ateneo el *Monumenta Bibliographica Vasca*. Se ha nombrado una comisión en la cual te incluyo a tí y a Angel. Dime si aceptas». Eta *Idearium* aldizkarian ematen du proiektuaren berri zehatza. *Idearium* berak sortu zuen, bibliografia bultzatzeko. Batzordea kultura munduko pertsona esanguratsuekin osatu da: Francisco Uhagón (Marqués de Laurencin), Julio Urkixo, Ignacio Kareaga, Luis Gonzalez Etxebarri, Pedro Aguado, Juan Larrea, Dario Areitio, Ramon Olaskoaga, Segundo Ispizua, Tomas Etxebarria, Luis Lezama-Legizamon eta Karmelo Etxegarai. Beraz, proiektu bien bultzatzaileak daude batzordean. Hamabi guztira eta Apraiz anaiekin hamalau. Ez edozein, gainera.

Quadrak *Idearium* aldizkarian idazten duen lanak «Una obra urgente en la cultura del país»¹⁵ du izena, eta Odonek Gasteizko *Ateneo*-n idatzitakoari, batzordearen izenean berak ematen dion erantzuna da. Nola dagoen antolatua Euskal Bibliografiako batzordea eta metodologikoki nola lan egiten duen, azaldu nahi dio.

Gaizki pentsatzea izango da, baina lerro artean irakurrita ematen du paumak lumajea harro zabaltzen duen bezala Quadrak erakusten diola Apraizi berriek zertan diren. Exhibizionismotik baduela zerbait artikulua, alegia. Baina guri balio digu, enteratu egiten baikara horrela.

¹⁴ Muxika, Gregorio (Biona, G.): «Patronimia y toponimia vasca. Disolución de Estudios Vascos de Bilbao», *Euskalerraren Alde*, 1919, IX.

¹⁵ Quadra Salcedo, Fernando (1917): «Una obra urgente en la cultura del país», *Idearium*, 1917.

Proiektuari jarri dioten izena Monumenta Bibliographica Vasca da. Bertan bildu nahi da, euskaraz idatzitakoaz gainera, euskal autoreek idatzia, Euskal Herriko inprimategietan argitara emana.

Sei taldetan antolatuta lan egiten dute:

1. *A taldeak* Allendesalazar, Sorarrain eta Vinsonen bibliografiak zuzendu eta osatu egin ditu.
2. *B taldeak* lau alor desberdin lantzen ditu: Bizkaiko kronikak, Oñatiko Unibertsitatean irakasle eta ikasleek idatzitakoak, euskal herritarrek XVI., XVII. eta XVIII. mendeetan filosofian eta teologian idatzi dutena (5.000 obra zerrendatu zituzten, ordura arte sailkatu gabeak). Eta baita ere XIX. eta XX. mendeetan euskaldunek inprimatutakoak.
3. *C taldeak* 5 azpiatal ditu: Euskal Herri eta Errioxan inprimaturiko lanak, Ameriketako euskaldunek inprimatutakoak, Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País-ko obrak, Batzar Nagusietako aginduen laburpenak, izengabeak eta ezizenekoak.
4. *D taldeak* lau azpiatal ditu lan bereziagoak katalogatzeko: San Inaziorenak edo berari buruzkoak, Nafarroako Erregeei dagozkienak, Carranzarenak eta honi buruzkoak, eta azkenik bilduma orokorrak, aldizkariak, buletinak.
5. *E taldeak* euskarazko lanak bildu nahi ditu. Julio Urkixo eta Luis Gonzalez Etxabarrik lantzen sailkatu dute atala: euskal klasikoak, Axularraren edizioak, Leizarraga, Oihenart, etab.; XVIII. mendeko ekoizpena; XIX. mendeko Pizkundera; eta egungo obrak. Bosgarren atal bat sortu du batzordeak herri literatura biltzeko XIV. mendetik gaurko bertsolariak arte.
6. *F taldeak* lan bitxia du: Monumenta Bibliographica Vasca-n biltzen diren lanetan agertzen diren izenak oro bildu nahi ditu, hala nola, autoreak, inprimatzaileak, ordaintzaileak, zeini eskaintzen zaion liburua, koadernatzaileak, ilustratzaileak, etab.

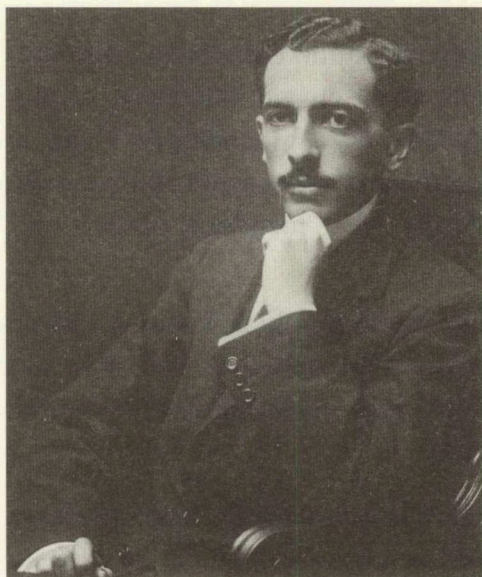
Hau guztia batzordeak egin behar duen lana da itxuraz, baina proiektu irekia da: Euskal Herri osora fitxatzeko arauak zehaztuz buletin bat zabaltzeko asmoa dute, nahi duenak parte har dezan.

Oker ez banago, Quadrak Apraizi, lagun moduan hori bai, aditzera ematen diona da beraiek oso aurreratua daukatela lana eta badakiela gidaritzea non dagoen. Lau hilabete beranduago Odonek aitortzen dio Urkixori, literalki: «Lo que en él se propone es, desde luego, mucho más amplio de lo que yo inicié en Ateneo». Baina ez du berea baztertzen, ez uzten. Elkar osagarriak direla idazten du. Bat egitea baino nahiago du elkarlana, antza.

Asmo gehiago

Beste euskaltzale batzuk ere interesatzen dira gaiaz eta Ixaka Lopez Mendizabalek ere idazten dio Apraizi (1917-02-24) gogoratu Iruñeko txantrearra zen Mariano Arigitak (1865-1916) ere milaka fitxa bibliografiko bilduak zituela eta euskal bibliografian kontuan izan beharko zirela. *Euskalerrriaren Alde* aldizkarian Pio Garmendia Agirretxe inprimatzailearen gutun ireki bat argitaratzen da, besteak beste R.M. Azkue eta K. Etxegarairi zuzendua, non euskal ondare bibliografikoaren museo baten proposamena egiten duen. Etxegaraik erantzuten dio, ondo ikusia izango dela esanez, baina beste aurrerapausorik egin gabe.

3.4. Bibliografiatik Bibliotekara

Felix Landaburu

1917ko maiatzean abertzaleek hauteskundeak irabazten dituzte Bizkaiko Aldundian eta hemendik aurrera Estudios Vascos agertzen zaigu proiektuaren bultzatzaile, bibliografia eta biblioteka batera planteatuz. Bibliografia lantzeko talde bat eratu dute, eta bertan dira, Eduardo Urrutiarekin batera, Luis Gonzalez Etxabarri, Jose M. Azkarra, Ramon Elgezabal eta Pedro Elgoibar, proiektuaz arduratuko direnak. Odon Apraiz bera ere taldekidetzat hartzen du espresuki 1917ko maiatzaren 22an Gonzalez Etxabarrik Apraizi idaz-

ten dion gutunean, eta laguntza eskatzen dio: «... para ir completando nuestra labor, desearíamos que Vd. nos enviase catálogos de librerías de segunda mano que contengan obras vascas y si le es posible, alguno de la Biblioteca Nacional».

Felix Landaburu da Apraizen hurrengo korrespontsala. Badirudi hauteskundeak irabazi eta eutsi zion lehenengoetariko proiektua hau izan zela, eta 1917ko uztailaren 31ko datako proiektua eta Bizkaiko Diputazioaren hurrengo batzarrean aurkezteko asmoa duen mozioaren kopia bidaltzen dio iritzia eskatuz, «como docto en la materia». Are gehiago: haziak lur har dezan lankidetzaz eskatzen dio.

*Felix Landabururen proposamena*¹⁶

Bizkaiko Artxiboan gordetzen den dosierreko atarian ikus dezakegu: «Objeto: Don Félix de Landáburu. Propone la creación de una biblioteca vasca». Dosier bereko aurkibidean ikus dezakegu urte bereko abuztuaren 30ean Ramon Sota eta Manuel Egileorrek beste proposamen bat aurkeztu zutela Bizkaiko Artxibo Orokorren antolakuntzarako.

1917ko San Inazio eguneko data daraman mozioaren aurkezpenean, Felix Landaburuk biblioteka baten beharrianaz eta lehenengo pauso moduan euskal bibliografiaren bilketaz dihardu: «... la Excm. Diputación de Bizcaya debe asumir un papel primordial en la labor y ha de poner su más ferviente celo en la formación de la gran biblioteca vasca».

Bi egitekotan lagundu behar du Diputazioak Landabururen iritzian: Euskal Herriaz idatzi den guztia biltzen, eta, bigarrena, Pizkundeari dagozkion argitalpenak sustatzen. Mozioan espresuki lehenengoari heltzen zaio. Hona bere hitzetan:

[Euskal Biblioteka] ha de ser considerada bajo dos aspectos.

Primero: Recopilación de cuanto háyase escrito tocante al País Vasco en cualquier derivación o modalidad.

Segundo: Ayuda decidida y pródiga a nuevas publicaciones que tengan conexión con el renacimiento vasco.

¹⁶ Landaburu, Felix (1917): «Moción proponiendo la creación de una Biblioteca vasca y acuerdo de la Diputación tomando en consideración y pase a informe de la Comisión de Fomento», 1917-07-31.

El fin que se persigue en la presente Moción es el de dar cima al primero de dichos aspectos, como base y asiento de la gran biblioteca vasca y a tal efecto propongo que, como primer paso, se haga *una recopilación bibliográfica vasca*.

Teknikoki nola abiatu beharko lukeen azaltzen luzatzen da: fitxategi sintetiko bat egin behar lukeela Allendesalazar, Sorarrain eta Vinsonen obrak jasoz, eta hor erantsi jaso gabe utzi dituztenak edo geroztik argitara emanak. Fitxa ereduak jaso beharko lukeen informazioa ere ematen da. Liburuen ondoren aldizkarietan idatzitakoa bildu behar da. Eta hirugarren lekuan paper-sortei heldu behar zaie, ordenatu eta klasifikatzeko.

Hiru eskari egiten ditu segidan:

- Sortu berria den Kultura Batzordeak eskuetan har dezala.
- Gainerako Diputazioei ere lankidetzat proposatu.
- Bizkaiko Diputazioak har ditzala kostuak bere gain.

Mozioak arrakasta du eskari guztiak onartzen baitzaizkio.

Zer bilakatu den ez dakigu. Gaintitua gelditu dela pentsa genezake hilabete beranduago aurkezten baitute bere mozioa Korporazioko buru zen Ramon Sotak eta Manuel Egileor diputatuak. Bigarren proposamen hau osoagoa eta landuagoa da.

Ematen du Estudios Vascos-ekoek lehenbailehen sartu nahi dutela gaia Diputazioan Landabururen eskutik. Ez du mami handirik, eskari nagusiaz gainera. Presaren kontu hori Gonzalez Etxabarrik Odoni aipatzen dio irailan ere: «En cuanto a la Bibliografía, supongo te habrás enterado de la moción o mociones presentadas en esta Diputación de Bizcaya. Queremos que cuando la Comisión de Cultura comience a funcionar Estudios Vascos presente a la Diputación esta labor de Bibliografía lo más adelantada que sea posible».

*Ramon Sota eta Manuel Egileorren proposamena*¹⁷

Sota eta Egileorren proposamena askoz landuagoa eta potenteagoa da. Zabalagoa ere bai. Bibliotekak, bibliografia eta artxiboak lantzen ditu.

¹⁷ Sota, Ramon eta Egileor, Manuel (1917): «Moción de los señores Sota y Egileor, proponiendo el proyecto de organización del Archivo General del Señorío y acuerdo de la

Manuel Egileor Orueta, Mercedes Kareaga eta Kepa Enbeita

Hiru alorretan egoera eskasa bainoago tamalgarria da, mozioaren arabera.

Artxiboak

Artxiboen kasuan, lapurreta, sakabanaketa, utzikeria, horra diagnosis. Salaketa zehatza ere bada Simancasko artxibozain nagusiaren aurka, izen eta guzti: Tomás González salatzen zaio dokumentuak faltsutu izana Euskal Herriaren independentziaren aldeko argudioak ahultzeko asmoz. Hitzez hitz:

Han sido falsificados importantes documentos referentes a Bizcaya que obraban en el Archivo de Valladolid y en el de Simancas y no por un extraño sino por el Archivero mayor Tomás González y tales documentos así mutilados han sido publicados con el fin de mellar los argumentos sostenedores de la independencia del País Vasco.

Hartu beharreko neurrien artean bi dira nagusi: berrantolaketa edo bateratzea, noski, eta Valladolideko Real Chancillería-n dagoen eta Bizkaiari dago-kion Artxiboa Bizkaira ekarraraztea.

Excma. Diputación tomando en consideración y decreto de que pase aquélla a Informe de la Comisión de Fomento», 1917-09-04.

Biblioteka

Bigarren puntua Bibliotekari edo bibliotekei buruzkoa da. Bi liburutegi mota bereizten ditu mozioak: bat orokorra, eta herri mailakoa bestea. Orokorraz bakarrik arituko gara hemen.

Egoera kaxkarra omen da, artxiboena baino ere penagarriagoa: «Si el estado de los Archivos de Bizkaya es deplorable por la cantidad de preciosos documentos perdidos, el estado de las Bibliotecas es mucho más de lamentar».

Frogak?

- «En cuanto a las obras esencialmente euskéricas, no existe una sola Biblioteca completa al alcance del público».
- «Tampoco existe un centro en que puedan consultarse las obras escritas sobre el país vasco por lo menos sin que se noten faltas imperdonables».
- «Las obras escritas por vascos no han merecido que sepamos, la atención de ningún sabio del país, que haya tenido el pensamiento de recogerlas para formar con ellas, si no una biblioteca por lo menos una Bibliografía especial».

Zein da proposamena?

Euskal Herriko (eta bereziki Bizkaiko) Biblioteka Nagusia eratzea.

Nola egin?

- Hasteko, bi liburutegi bateratu beharko lirateke, Sagarminaga Biblioteka eta Villabasorena, Diputaziokoa eta Bilboko Udalarena, hurrenez hurren.
- Eta gero dirua eskuzabal eman: «la formación de una gran Biblioteca es empresa muy costosa y de larga duración y a ella habría de aplicarse en los presupuestos de la Corporación de Bizkaya cuantiosas sumas». Diru horiek liburu zahar eta bitxiak erosten gastatuko lirateke, gerraren koiuntura baliatuz merke baitzeuden. Hori batetik. Baina bestetik eta batez ere, liburutegiak erosten. Balioko liburutegi gisa hurrengo lerroetan aipatzen ditu: Aiala Kantzileria, Lope Salazar, Vianako Printzea, Oñatiko Unibertsitatekoa, Muxika bilbotarrarena, Peñaflorida eta Mugartiena, Bergarako Biblioteka, Sagarminaga, Leizaga, Zabalbururenak:

Si todas nuestras Bibliotecas y otras muchas pudieran adquirirse, se habría dado un paso gigantesco en la reconstitución de nuestra personalidad. Porque, es de advertir que cada Biblioteca de las citadas guarda ejemplares únicos de obras referentes al país y sin cuyo conocimiento no existen elementos necesarios de juicio para exponer la historia vasca.

Bibliografía

Bibliografía hertsiki lotua dago bibliotekari, aurretik edo atzetik, prestatzeko izan daiteke edo ondorio.

Hori ere egin gabe dago:

Está sin hacerse en el País Vasco la Bibliografía vasca, que en nuestro caso, podría ser un razonado catálogo de las obras reunidas en la Biblioteca que se pretende formar o un catálogo anterior a la misma biblioteca, para que sobre él se pudiesen hacer búsquedas y adquisiciones de libros.

No miramos nosotros pues la labor Bibliográfica por sí sola, estimando tal ciencia por sí; mas deseamos que la Bibliografía vasca, sea un medio, para llegar pronto a la formación de una gran biblioteca.

Bibliografía lanetan ia hutsetik hasi beharra legoke, arestian aipatu dugun moduan, Allendesalazar, Sorarrain eta Vinson bibliografoen lanak nahiko ezdeusak baitira moziogileen iritzian. Euskal Herrian inprimatu diren obren bibliografía ere erantsi beharra legoke, gainera.

Lan bibliografikoa Diputazioko Kultura Batzordeari utzi beharko litzaioke.

Hitzetatik ekintzetara

Mozio honek zerbait originala badu, hauxe da: proiektuak mamitzeko borondatea, hitzetatik ekintzetara igarotzekoa, gauzak egitekoa. Gerorako utzi gabe, gainera.

Gure gaiari zuzen-zuzen dagokionez, akordiorako proposamen hauek azpimarratuko nituzke:

4. Que se designe asimismo lugar para dar principio a la Biblioteca del País Vasco y que de no hallarse, se estudie la manera de levantar un nuevo edificio que cumpla con los fines que pretende la Moción.

5. Que se gestione la reunión de las Bibliotecas mencionadas en el curso del escrito y que se proceda a su urgente traslado.
- [...]
7. Que se designe lugar adecuado para que reunida la Junta de Cultura pueda dar principio a la organización de la Bibliografía Vasca, procurando que sea adjunto a una Biblioteca para facilitar de este modo la mejor marcha de labor tan importante.
- [...]
10. Que se encomiende a la Junta de Cultura la redacción de los Reglamentos pertinentes al desarrollo de las entidades y Centros que se mencionan y que son [...] «Reglamento de la Biblioteca del País Vasco» [...] «Reglamento de la Bibliografía vasca» [...]
- [...]
12. Que se nombre un Bibliotecario de la Sección Vasca que [...] ha de dedicarse exclusivamente a la catalogación de documentos existentes en los Archivos de Bilbao, así como también a cualquier otra labor en colecciones de documentos que la Diputación estime de interés para el Señorío.

Ez dugu ikertu eta hurrengo baterako gelditzen da Diputazioan aurkeztutako proiektu biek Comisión de Fomento-n izan zuten harrera, aurrekontuak, etab.

Eta ondoren zer?

1917ko abuztutik abendura bitartean Odon Apraizek Luis Gonzalez Etxabari eta Julio Urkixorekin dituen gutun harremanen bidez ikusten dugu bibliografía lanak sendo jarraitzen duela, baina 1918ko urtarriletik aurrera ez du beste inorekin proiektuari buruz hitz egiten. Eta Fernando Quadra Salcedok proposamenak zabalduz jarraitzen du. 1918ko *Idearium*-en artikulua egiten du euskal historiako hainbat lan berrargitaratzeko premia agertuz. «Plan de una biblioteca vasca» du izena. Sei sailetan banatzen du balizko biblioteca: literatura, zientzia, historia, arte ederrak, euskara (euskal literatura), zuzenbidea. Sail bakoitzean hamabina liburu argitaratzea proposatzen du berak, izen eta guzti. Filologia aparte utzi du oraingoz. Euskal Herriko filosofoen lanak berrinprimatzea ere komeniko litzatekeela bai, baina astiroago pentsatzekoa dela, dio, 60 bat liburu izango bailirateke.

e/ 1217 — Ex 9

Carpeta núm. 1 de

Expediente núm. 9

DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE VIZCAYA

192

Sección de cultura

Pueblo de Bilbao

Negociado de Archivos y Bibliotecas

Objeto

Don Félix de Landáburu.- Propone la creación de una biblioteca vasca.

10/1-c

Asiento nº 394

Expediente núm. _____

Año de 1927

Secretaría de la Excma. Diputación provincial de Vizcaya

Sección de Archivos y Bibliotecas

Número de orden del registro general _____

Número de orden del registro de la Sección _____

Promueve el expediente

Denominación

El Diputado don Félix de Lardaluen
Sáenz

Biblioteca Vasca

ASUNTO

Requisición del señor Diputado don Félix de Lardaluen en la que se propone la creación de una gran biblioteca vasca.

RAMITACIÓN

Año	Mes	Día	Folio
1917	Julio	31	Requisición por parte de la creación de una biblioteca vasca y acuerdo de la Diputación tomada en consideración y pase a informe de la Comisión de Fomento 166
1917	Agosto	30	Requisición de la señora doña y señores, proponiendo el proyecto de organización del Archivo General del Territorio y acuerdo de la Comisión de Fomento tomada en consideración y decreto de que pase a ella a informe de la Comisión de Fomento 521/2
1918	Junio	2	Copia de un dictamen de don Julián Uguiza por el que se presenta la dimisión del cargo de Vocal de la Junta General y de la de Archivos y Bibliotecas 14
1918	Junio	6	Carta de don Julián Uguiza a don Javier de Gortazar y a la señora Vocal de la Comisión de Archivos y Bibliotecas 15/20
1918	Junio	4	Acuerdo de la Comisión de Archivos y Bibliotecas haciendo constar el sentimiento producido por la dimisión de Vocal presentada por el Sr. Uguiza 31
1918	Junio	5	Copia de una atenta carta que le fue dirigida a don Julián Uguiza con motivo de la dimisión presentada por éste, en cargo de Vocal 22 y 23
1918	Junio	6	La Comisión de Archivos y Bibliotecas propone a la señora Uguiza de? Hortaizáiz y a R. F. García Echavarría, para el cargo de Vocal de la misma 24

EXCMA. DIPUTACION DE BIZKAYA.

Excmo. Sr.:

Como faceta de singular relieve en el renacimiento vasco hemos de reconocer hoy el afán que se despierta y se afirma en elementos intelectuales conscientemente vascos de esta generación por el cultivo de estudios científicos aplicados a su Pueblo, y como florecencias de esa actividad así encauzada vemos aparecer en el órden de la antropología y en la lingüística, en la historia, en la arquitectura y en la arqueología, muy apreciables síntesis de trabajos encaminados al restablecimiento de la verdad vasca integral.

De ello hemos de congratularnos quienes, desde nuestro puesto de "Diputados provinciales", hemos de velar por los "intereses morales de Bizcaya", pero acaño quedemos cortos y dejemos incumplido nuestro deber sino contribuimos de un modo eficaz, positivo, -utilizando todos los medios que nos presta nuestro cargo.- a que esas iniciativas loables tomen mayor arraigo, se intensifiquen, se extiendan a toda la juventud ilustrada que ama a su País, y toda ella ponga generosamente su actividad al servicio de la labor reconstitutiva, con lo que veremos altamente beneficiados esos sagrados intereses que nos competen.

La Excmo. Corporación ha tenido ya en cuenta estas obligaciones y, atentamente, tomó en consideración la moción suscrita por los Sres. Dn. Mariano de la Torre,

Don Juan de Alzaga, Don Ramón de la Sota y el que suscribo, el 11 de Junio último, en la que se proponía la formación de una Comisión de Cultura que ha de contribuir con sus iniciativas y sus consejos a la mejor efectividad de propósito tan excelente.- Con el deseo de que al constituirse dicha Comisión tome como una de sus primeras tareas la que se determina en el presente escrito, lo expongo a la consideración de la Excm. Corporación, a fin de que ella decida lo que considere más oportuno para el bien del País.

La necesidad de una gran biblioteca vasca es de evidencia inegable.- Para toda labor seria de estudio ó investigación en relación con nuestro Pueblo se hace absolutamente preciso disponer de elementos que a los ansiosos de verdad y conocimiento íntimo de las cosas y de los hechos les facilite el acceso a esa verdad y a ese conocimiento, y tales elementos, - que son libros, folletos, revistas, ejecutorias, documentos - difíciles de adquirir por la iniciativa personal e la mera labor individual, han de ser proporcionados, como obligación sagrada, por las Corporaciones públicas del País.- La Excm. Diputación de Biskaya debe asumir un papel primordial en la labor y ha de poner su más ferviente celo en la formación de la gran biblioteca vasca.

Esta ha de ser considerada bajo dos aspectos.

Primero: Recopilación de cuanto hayase escrito tocante al País Vasco, en cualquier derivación ó modalidad.

Segundo: Ayuda decidida y pródiga a nuevas publicaciones que tengan conexión con el renacimiento vasco.

scri-
forma-
con
ad de
nati-
ta-
ex-
fin
a el
de
o
e
s
y
os.
es
t
l
or-
n
al
nes

El fin que se persigue en la presente mocion es el dar cima al primero de dichos aspectos, como base y asistente de la gran biblioteca vasca, y a tal efecto propongo que, como primer paso, se haga una recopilación bibliográfica vasca.

En época anterior a la presente, se ha hecho notar asimismo esta necesidad que hoy queda de relieve, y vemos que Angel Allendesalazar publica en 1887 su "Laurabat. Biblioteca del Euscófilo. Ensayo de un Catálogo general, sistemático y crítico de las obras referentes a las provincias de Vizcaya, Guipuzcoa, Alava y Navarra" y más tarde, en 1891, G. de Soramain nos proporciona su "Catálogo de obras euskaras con un índice de autores y notas correspondientes", y en el mismo año vé la luz la obra del euskerista Vinson, "Essai d'une bibliographie de la langue basque", que ha tenido su continuación hasta 1898 por medio de los apéndices "Complement", "Supplement", "Additions" y "Corrections".

Como punto de partida procede, a juicio del que suscribe, la formación de un fichero sintético que resume todos los libros registrados en las tres obras indicadas, y verificar luego la inclusión de los que, editados con anterioridad a la aparición de las mismas, hayan sido emitidos en ellas, y la adición de cuantos se hayan publicado en fechas posteriores.

Aun con el ánimo de dejar al juicio de los doctos que intervengan en la formación del fichero la forma más conveniente de establecerlo, páreceme conveniente anticipar que las fichas deberán llevar por lo menos:

- 1/ Nombre de la obra.
- 2/ El de su autor.
- 3/ Fecha de la publicación.
- 4/ Nombre del impresor y residencia.

e/ Extracto del índice de materias, ó anotación íntegra del mismo.

f/ Biblioteca pública ó particular donde se conserve algún ejemplar de la obra.

Estas fichas, debidamente ordenadas, por materias

(Religión - Raza - Lengua - Tradiciones - Legislación, etc. etc.) servirían para orientar a cuantos desearan hacer estudios relativos a nuestro Pueblo y facilitarían la adquisición de ejemplares, y, por tanto, la formación de la gran biblioteca vasca.

Sería un trabajo incompleto el así realizado sino se sumara a él otro de igual carácter que comprendiera cuanto se ha escrito en Revistas.- Es copiosísimo el caudal de conocimientos varios, siempre en el terreno vasco- que han aparecido en Revistas vascas y extravascas, muchos de ellos interesantes en grado sumo, y su recopilación habría de figurar, por tanto, unida a la referente a los libros y folletos, aunque inmediata posterior.

No olvidemos la extraordinaria importancia de los ^{Archivo del} gajos - papeles y pergaminos - que existen en el antiguo Reino de Navarra, en los de Alaba y Gipuzkoa, y el que poseemos en la Casa de Juntas de Gernika.- Debiera procederse a su ordenamiento solícito y a su clasificación depurada - (el primero esta labor debe hallarse virtualmente hecha) - poniendo en la tarea todo el amor y todo el respeto que han de merecernos tantos documentos que en ellos existen como ejecutoria de nuestra libertad originaria.-

En atención a lo expuesto, el que suscribe tiene el honor de proponer a la Excm. Corporación:

Que considerando dignos de estima los razonamientos que se hacen merite, dispenga que la Comisión de Cultura tome a su cargo la realización del proyecto esbozado.

Que la Excm. Corporación se dirija a las de las Diputaciones hermanas solicitando su colaboración en la empresa, para que faciliten su apoyo moral y el concurso de los Srs. Archiveros - bibliotecarios que tienen en servicio.

Que la Excm. Corporación contribuya liberalmente a sufragar los gastos que por todo ello se originen.

Confío plenamente que el acendrado amor que manifiestan siempre por Bizcaya los Señores Diputados resplandecerá en la ocasión presente prestando su aprobación a lo enunciado.

Bilbao 31 de Julio de 1917.-

Petite de Sandaburu

*Diligencia La arroya go al muerita cuenta
ris para hacer constar que en sesion de este dia
la breva Diputacion tomo en consideracion la pre
cidente Moion.*

Bilbao 31 Agosto 1917

Ortiz

De

Oñatira begira

Eusko Ikaskuntzako Lehen Biltzarra Oñatin eratzeko lanetan, Bizkaiko Kultura Batzordean bi dimisio gertatu ziren. 1918ko ekainaren 2an Julio Urkixok dimisioa aurkeztu zuen Kultura Batzordeko eta Artxibo eta Biblioteka saileko kide moduan. Azken arrazoia bere hitzetan zera da: «... el desencanto sufrido al darme cuenta de que en el congreso de Oñate se iba a organizar la sección vasca relativa a la lengua con mucha menor amplitud que la que hubiera sido posible, dado el estado actual de los estudios euskeralógicos».

Egun bat lehenago Batzordeari berari esandako gauza bertua idatzi zion Javier Gortazarri:

he lamentado que no se haya dado a la sección relativa a la lengua vasca orientación que, a mi juicio, hubiera contribuido en mayor grado al progreso de los estudios vascos.

Gortazarrek adierazi zionez, baina, erabaki horiek hartu Oñatiko Biltzarrerako batzorde antolatzaileak hartu zituen. Hori jakinda ere Urkixok ez zuen atzera egin.

Dimisio horren atzean egon al zitekeen besterik?

Argi ez badago ere izan daiteke bere iduriz Euskaltzaindiaren sorkuntzako proiektua garrantzitsuagoa zela bibliotekarena baino, eta beharbada bibliotekaren proiektua euskal akademiaren barnean ikusten zuela. Ez dugu aipu edo dokumenturik non Julio Urkixo agertzen den Biblioteka Nagusiaren aldeko, eta Sota eta Egileorrek aurkeztutako mozioan hainbat biblioteka publiko eta pribatu agertzen dira aipatuak, ez ordea Urkixorena. Gero ere, bere heriotzan, bere biblioteka ederra ez zen Bizkaian gelditu. Isiltasun hori ez al da susmagarria?

Bizkaiko Aldundiko Artxibo eta Biblioteka sailean min handia egin zuen Urkixoren dimisioak: «... impresión muy dolorosa [...] ¿no sería absurdo el funcionamiento de una de Archivos y Bibliotecas en Vizcaya, en la que no figurara el nombre de Dn. Julio de Urquijo? El País entero pudiera pedirnos explicaciones a tan evidente anomalía».

Eta zergatik izan ote zitekeen bere buruari galdezka hasten da Sautu, Batzorde osoaren izenean gutunaren egilea, agian Urkixok erantzun dezan: «¿Que en las gestiones de esta Comisión ha visto Vd. torpezas, yerros, orientaciones

más o menos *desorientadas*, puntos de vista que, tal vez se apartaban no poco de los suyos, etc. etc.». Horra susmoak. Ez dakigu besterik.

Eta Oñatiko Biltzarra hurbiltzen zegoela beste desadostasun bat ere agertzen zaigu, Fernando Quadrak *El Pueblo Vasco*-ra zuzendutako gutun irekian haserre azaltzen du Bizkaiko Diputazioaren Kultura Batzordea ez delako kontsultatua izan eta Biltzarraren egitaraua prentsaren bidez ezagutu dutelako, eta kontraproposamena egiten du. Adierazgarria izan daiteke esaten duena:

En el proyecto dado a conocer por la Comisión Ejecutiva se da á nuestro entender muy poca importancia á lo que forma el conjunto de los problemas fundamentales, como son la raza, lengua y literatura, derecho, instituciones políticas, filosofía, historia y se consagran abundantes temas a materias comerciales y sociales de orden demasiado práctico é impropias de un primer congreso de carácter general...

Beraz, euskal kulturako arazoaren analisia eskatzen du ezer baino lehenago, eta dimititzen du.

Kultura Batzordea biltzen da ekainean Urkixoren dimisioaren ondoren, eta Eduardo Landetaren zuzendaritzapean, honela osatuta ikusten dugu: Alvaro Gortazar, Jose J. Sautu, Fernando Quadra Salcedo, Karmelo Etxegarai, Pedro Aguado, Jose Maria Arroitauregi, Tomas Etxebarria eta Jose Urizar.

Baina ez ditugu aurkitu Quadra Salcedoren dimisioaren ondorengo agiriak 1919ko urtarrilaren 29ra arte, hots, Oñatiko Biltzarra bukatu eta lau hilabetera. Zelan erabaki zen Biltzarrean ponentzia bat aurkeztea Biblioteka Nagusia proposatuz? Zer gertatu zen bitartean? Ez dago jakiterik, baina Batzordearen kideengan arreta jartzen badugu eta suposatuz Karmelo Etxegaraik gehiago konpartitzen zuela Urkixoren iritzia besteena baino, argi dago proposamena EAJrena zela. Landaburu sasoi horretan gaixo dago, abuztuaren hasieran hil zen, beraz Sota buru politikoa izango zen eta Eduardo Landeta batzordeburu; beraien erabakia izan zela ondoriozta dezakegu. Tomas Etxebarria izango zen Oñatiko Biltzarrean «Proyecto de creación de una biblioteca exclusivamente vasca»¹⁸ ponentzia aurkeztuko zuena.

¹⁸ Etxebarria, Tomas (1919-1920): «Proyecto de creación de una biblioteca exclusivamente vasca», in: *Primer Congreso de Estudios Vascos*, Bilbo, Bilbaína de Artes Gráficas, 672-688.

Tomas Etxebarriaren txostena

Tomas Etxebarriak Oñatiko Biltzarrean aurkeztutako hitzaldian, literatura eta historia erreferentzia ugariarekin Euskal Bibliotekaren beharrianaz hitz egiten du, eta ematen du Bizkaiko Diputazioaren izenean hitz egiten duela. Eusko Ikaskuntzak ponentzia argitara eman zuenean Etxebarriaren hiru tituluetatik bi Bizkaiko Diputaziokoak ziren, Kultura Batzordekide eta Artxibo eta Biblioteka saileko kide.

Zer proposatzen zuen txostenak?

Euskal Biblioteka bat sortzea, biblioteka etnikoa, berak dioenez, hots, liburutegi nazionala: «Proyecto de creación de una biblioteca exclusivamente vasca». Baina ez inolaz ere «eskailerapeko liburutegia», dio berak: «librería de escalera abajo».

Hiru helburu nagusi aitortzen dizkio Bibliotekari:

1. Geroko gure nortasunaren azterketa historikoetarako abiapuntu izatea.
2. Historia dokumentala, objektiboa, zientifikoa eskura edukitzea.
3. Euskal arazoan inguruan zabaltzen diren hainbeste istilu politiko, gezur, aurreiritzi edo manipulazioen argibidea eskaintzea.

Etxebarriaren proposamenean, euskal bibliografiak, eta hortaz bibliotekak, sei sail izango ditu, ez bat gehiago, ez bat gutxiago:

1. Autore ez euskaldunek gure herri, pertsona, kontu edo erakundeei buruz idatzitako edozein gai.
2. Autore euskaldunek idatzia edozein hizkuntza edo gai erabilia ere.
3. Euskaraz idatzitakoa.
4. Euskal Herriko artxibategietako dokumentuak.
5. Euskal hemerografia.
6. Euskal Herriko inprimategietan argitara emandakoa.

Oñatiraino Euskaltzaindiak eraman zuen bide bertsua zeraman Bibliotekak, gizartean landua, Diputazio(ar)en babesa; baina kontua da Biltzarrean proposamenak ez zuela arrakastarik izan eta Oñatiko Biltzarraren ondorioetan ez dagoela proiektuari buruzko aipurik, 15 ondorioetatik bat bakarra ere ez.

Hamar bat urte lehenago Katalunian zer gertatu zen begiratuta ere harri-garri gertatzen da: hango Institut d'Estudis Catalans da hemengo Eusko Ikaskuntza, hango Secció Filològica da hemengo Euskaltzaindia, eta hango Biblioteca de Catalunya, ordea, ez du hemen parekorik. Aukera galdutzat ez ote da hartu behar? Testuinguru aproposa zitekeen Oñatiko hura, bai.

Ez du ematen, hortaz, Bibliotekaren ikuspegi nazionalak jarraipenik izan duenik, ez Bizkaian ez inon. Nahiz eta kontrakoa iradokitzen duten bai Idoia Estornes Lasak eta Grupo de Biblioteca Vasca delakoak. Idoia Estornesek dio Eusko Ikaskuntzako liburutegiak Kataluniakoa lukeela eredu. Eta Eusko Ikaskuntzako liburutegia iruditzen zaio aipatu taldeari euskal ikasketen eredu historikorik argiena.

Hurbilagotik ikusita, ordea, 1926 arte behintzat, ez du ematen Tomas Etxebarriak egin zuen proposamenaren arabera diseinatu zenik. Gehiago doake Karmelo Etxegararen proposamenaren ildotik.

1923ko otsailaren 12an, hau da, Bizkaikoak huts egin eta gero, Angel Apraizek mozio bat aurkezten du Eusko Ikaskuntzan: «Biblioteca Vasca. Moción para adquisición, depósito y circulación de libros». Batzorde iraunkorrak onartu egiten du eta bazkideei eskatzen zaie erabilera. Hurrengo hiru urteetan berri laburren bidez jakin daiteke osatzen ari dela liburutegia, eta 1924an aipatzen da «aldizkarietan berezituriko biblioteca». Denbora horretan guztian ez da diru askorik inbertitzen bibliotekarako eta, aldiz, liburuak doan eskaintzeko eskatzen da. 1925ean, hori bai, Gipuzkoako Diputazioak deposituan uzten dio Eusko Ikaskuntzari Aizkibelen liburutegia bere 3.500 libururekin.

Eta nor zen Tomas Etxebarria?

Tomas Etxebarria Maurolagoitia Meñakan jaio zen 1878an eta Castro Urdialesen hil 1950ean. Klaretarra zen: 12 urterekin joan zen Balmasedako seminariora, ondoren Cervera eta Santo Domingo de la Calzadara. 1907an Bilbon aurkitzen dugu, 1922an Balmasedan, gero Algortan. Eta gerra zibiletik aurrera Euskal Herritik kanpo bizi izan da: 1937an Zamoran dago, gero Ferrolen, Salamancan eta Castro Urdialesen azkenean.

Zazpi-zortzi urtez, 1918tik 1925era, Bizkaiko Diputazioko Kultura Batzordeko Artxibo eta Biblioteka saileko kide izan da.

Ez du ematen euskaltzale sutsu-sutsua zenik, euskara beharbada galdu egin zuen, landu ez behinik behin. Bera ere Enkarterrietan bizi izana, sutsuki defenditzen du enkarterriarra zen Antonio Truebaren abertzaletasun «enkarterriarra», nolabait esan. Trueba, bere esanetan, «euskal esentzien jabea» zen eta euskal izate horren «ereile probidentziala». Nola idatzi behar zuen, hortaz, erdaraz ez bada?: «Y, ¿en qué idioma pensáis que debía –debía– vaciar para eso sus exquisitos pensares y sentires? ¿En el nuestro, que escasamente lo conocen medio millón de hombres, o en el oficial de España, que era común a sesenta millones de inteligencias?». Artikuluaren izenburua ere adierazgarria da oso: «Patriotismo de alta ley».¹⁹ Enkarterrietako Antonio Truebaren patriotismoa, noski. Bi euskaldun mota bereizten ditu Etxebarriak: «vasco euskeldun» eta «vasco encartado», euskaraduna bata eta bestea ez.

Historiaren Akademia vs Euskararen Akademia?

«Nuestras Academias» izenburuarekin *Hermes* aldizkarian 1919an argitaratu eman zuen idazlana²⁰ alde askotatik da adierazgarria, lehentasunak non dauzkan eta liburutegia non kokatzen duen argitzen baitigu. Euskaltzaindiaren sorrerak ekarri zuen euforia lekuz kanpokoa iruditzen zaio, eta egitasmoa bera ere ez gutziz eraginkorra, antza denez. Ohartzekoa da darabilen hizkera: «regocijo infantil», «ideita»... Hori bateko. Eta besteko, Euskararen Akademia baino garrantzitsuagoa da harentzat Historiaren Akademia. Iritzi edo sentsibiltate honetan bat etor zitezkeen beste asko, hain zuzen ere bibliografia eta biblioteka proiektuetan zebiltzanak. Hala dio Etxebarriak berak, euskal ikasketetan zebiltzan asko bat letozkeela ikuspuntu horretan.

Etxebarriak bibliografia edo biblioteka aldarrikatzen duenean historiaren baitan egiten du, ez euskalgintzaren esparruan. Bibliografiak edo bibliotekak azken batean biltzen duena historia da.

¹⁹ Etxebarria, Tomas (1920): «Patriotismo de alta ley», *Hermes*, 1920 (IV), 115-119.

²⁰ Etxebarria, Tomas (1919): «Nuestras Academias», *Hermes*, 1919 (III), 471-472.

Artikulu osoa da adierazgarria, baina gure gaiari dagozkion zatirik mami-tsuenak bakarrik bilduko ditugu:

Meses atrás comunicaba la prensa vasca, henchida de regocijo infantil, que *al fin*, había podido crearse en nuestro país –de cultura más orgánica que funcional, por lo visto– la tan suspirada Academia del idioma euzkaro.

No sin razón hemos subrayado la frase «al fin», porque no es nada, efectivamente, lo que en estos últimos años se venía trabajando para sacar a flote y hacer que prosperase la tal ideita.

Concretándonos, por ahora, a lo que se adujo a favor y en contra de la recién nacida corporación en el ya famoso Congreso de Oñate, no podrá olvidar el lector (si a él asistió en calidad de curioso) la cantidad de pólvora que allí se gastó de una y otra parte, no sin que hubiera momentos en la desafortada contienda adonde los profanos no acertábamos a ver con diafanidad el que todas aquellas batallas se dieran precisamente en nombre de la difusión y mejoramiento de nuestra milenaria lengua.

Una sola cosa pudimos sacar en limpio de tan potente y copiosa argumentación: la conveniencia y aun necesidad de la mentada Academia al objeto de unificar el euzkera literario, y eso en la creencia de que seguiríase a la aparición de dicha junta de inmortales una crecida pléyade de escritores vascos capaces de dar esplendor y popularidad a su magnífico idioma. [...]

Empero no todo (ni siquiera lo principal acaso) está hecho y logrado entre nosotros con que tengamos ya una institución flamante, oficialmente encargada de meter en cauce desbordamientos idiomáticos que no parecen de ningún lado por ahora. [...]

Para nosotros –y en esta palabra va comprendida una legión de estudiosos vascos– tanta o mayor falta aún que la Academia de la Lengua Vasca, hacía la de una Academia de la Historia Vasca, cuyo instituto fuera investigar, ordenar, aprovechar, popularizar [...] los instrumentos diversos de nuestro pasado gloriosísimo, y así documentalmente recogido todo ello, legarlo a la curiosidad de las generaciones venideras para que servirles pueda tan preciada herencia de orgullo legítimo, al par que de ejemplaridad generosa. [...]

Termino. Poseemos un pasado gloriosísimo. No podemos «continuar» esa historia sin primero conocerla. Si queremos hacerla llegar a la conciencia de nuestro pueblo y que otra vez se incorpore al torrente circulatorio de su sangre, preciso es redimirla del polvo de los archivos carcomidos en que desaparece. En suma: para hacer de ella una cosa orgánica, animada, turgente, no hay más remedio que ponerla al amparo feliz, bajo el cultivo cariñoso de una institución *ad hoc*, de una Academia de la Historia.

Bistan da Tomas Etxebarriarentzat non kokatzen diren bibliografia eta biblioteka: historiografian, ez euskalgintzan.

Juan Allendesalazar

Angel Allendesalazarren semeak, Juanek, nolabait aitaren segida hartuz lantzen ari den lan baten primizia eskaintzen du Oñatiko Biltzarrean: «Notas para la historia de la imprenta en el País Vasco Navarro». Dioenez, ordura arteko informazio kopurua erruz gainditu du dagoeneko lurraldez lurralde egin duen ikerketan. Informazio gehiena Nafarroakoa du, inprimategiaren historiaren lekuko: 1.700 fitxa; Bilbo dator gero 1.400 fitxarekin. Gipuzkoan 1.000 fitxa bildu ditu eta Gasteizen 600. Ia bost mila fitxa guztira, baina bere asmoa harago doa: data horretan jada bilduta dauzka 9.942 liburu eta autore, eta horien biobibliografia idazteko asmoa agertzen du, baina zoritxarrez bukatu gabe utzi omen zuen egitasmoa.

Juan Allendesalazarren lanari zegozkiokeen ondorioak ere ez dira jasotzen Biltzarrean.

*Karmelo Etxegarairen txostena*²¹

Biltzarra ospatzen denerako Felix Landaburu proiektuaren bultzatzaile nagusia hilda zegoen eta Ramon Sota da Kultura Batzordeko Artxibo eta Biblioteka sailaren buru. 1919ko urtarrilaren 19ko bileran erabakitzen dute bokalek euskaldunak izan beharko dutela, jarraitzen dute liburuak erosten, Martin Azpilikueta *Enchiridion*, 12 inkunable..., eta abenduan eraikuntza berri bat egiteko proposamena onartzen dute: «Vista la moción del Sr. diputado D. Jesús Rodríguez Villachica relativa a la reorganización de la Biblioteca de la Corporación, informar a ésta que antes de acometer la reglamentación de dicho Servicio es preciso destinarle un local más adecuado fuera del Palacio de la Excma. Diputación». Juan Gallano eta Crescencio Gardezabal (Gorte frankistetako idazkari izan zena) agertzen dira agiriaren sinatzaile.

1919ko maiatzean Ramon Sotak diputazioburu kargua utzi egiten du.

²¹ Etxegarai, Karmelo (1920): «[Informe de Dn. Carmelo de Echegaray acerca de la reorganización de Archivos y Bibliotecas]», 1920-08-31.

1920tik aurrera ez da berriz «Biblioteca Vasca» terminoa agertzen, eta badirudi proiektua itzalduz doala. Quadra Salcedo, bokala zena, apirilean kargua uztera behartzen dute Filosofia eta Letretako lizentzia ez zuela-eta (nahiz eta Zuzenbidean doktore izan eta liburuaren munduan aditua), eta haren ordeiz Guiard, Areitio, Etxegarai eta Irigoien izendatzen dira; eta uztailearen 9ko agirian hau irakur dezakegu:

... Comisión designada para la reorganización del archivo y biblioteca [...]. Queda enterada de las contestaciones recibidas del Sr. Director de la Biblioteca Nacional, y de los señores Cónsules de los Estados Unidos, Francia, Suecia, y Alemania [...] sobre la organización de bibliotecas y archivos en sus respectivos países. Quedó determinado que lo que se pretende constituir es un Museo biblioteca, descompuesto en una Sección Popular, otra exclusivamente vascongada y otra de carácter general. Se encomendó a D. Carmelo Etxegaray el encargo de redactar un proyecto de reorganización del archivo y biblioteca...

Ikusten dugu munduko hainbat herritako ordezkariak iritzia ematen dutela Biblioteca Nagusia sortzeari buruz, eta suposatu behar dugu aldeko agertuko zirela. Baina Karmelo Etxegarairi eskatzen zaio iritzia, eta Oñatiko Biltzarrean ez bazuen pausorik eman Biblioteca eta Bibliografia bultzatzeko, espero izatekoa zen ez zuela alde egingo.

1920ko abuztuaren 31ko batzarrean aurkeztu du Etxegaraik bere iritzia. Landaburu, Sota eta Egileorren proiektuak ez dira kontuan hartu, aipatu ere ez dira egiten. Hau da laburbilduz bere proposamena:

El informe de D. Carmelo Etxegaray acerca de la reorganización de Archivos y Bibliotecas comprende las siguientes conclusiones. La biblioteca se dividirá en dos grandes secciones, instaladas en locales separados: una de ellas de vulgarización y de recreo, que formará la Biblioteca popular y servirá para toda clase de lectores, y otra, que pudiera denominarse museo bibliográfico, en que se custodiarán las obras que hayan de servir a investigadores y especialistas. [...] la dirección de la Biblioteca será única [...] único será también el Archivo...

Txostenean esaten du bizkaitarren zerbitzura egon behar duela liburutegiak. Tomas Etxebarriak jarraitzen du Batzordeko partaide izaten, baina ez dirudi aurretiaz berak aurkeztutako iritzia kontuan izan dutenik.

Hurrengo urteetako aldaketa politikoez ez zuten lagundu gaia bideratzen, eta 1925eko azaroaren 4ko agirian «Biblioteca provincial»-aren antolakuntzaz hitz egiten dute: «III. Se procederá también a la reorganización de la biblioteca

entendiéndose en ella con preferencia a las obras referentes a la Provincia o publicadas en todas las épocas por sus hijos».

Ibilian-ibilian, agintea galdu eta ez luzarora, Euskal Herrikoa izatetik Bizkaikoa izatera lerratzen da Biblioteka, zoritxarrez. Karmelo Etxegarairen eskutik?

4. FRANKISMOAN ETA AUTONOMIA GARAIAN

4.1. Bibliografiak

Hiru bibliografo bakarrik azalduko ditut espresuki, eta horietako bat neure burua (barka!). Baina badira gehiago. Iparraldean aipatzekoak dira Duceré eta Desgraves, batez ere hau. Duceré Baionako gaiekin ibili zen gehienbat historia aldetik.

Desgraves, Bordeleko bibliotekaria, bibliografian eta liburuaren gain zen aditua. Bordele eta Akitaniako gaiak aztertu ohi zituen sarri, inprimatze eta edizio zentroak, adibidez.

Hegoaldean Bitaño eta Juan San Martin aipatu behar. Bitañok 50eko erditik aurreragoko liburu ekoizpenaren berri eman zuen urte batzuetan, fitxaz fitxa. Juan San Martinek, honek ere hutsunea nolabait bete nahian, Gipuzkoako *Hoja del Lunes*-en argitaratzen zituen urteko liburuen erreferentziak 70eko hamarkadaren hasieran.

Juan San Martin aipatu beharrekoagoa da beste lan bategatik: 1968an argitara eman zuen euskal idazleen liburu bio-bibliografiko bat: *Escritores euskéricos (catálogo bio-bibliográfico de escritores contemporáneos en vasconce)*.

Azkenik, esan behar da bibliografia kontutan unibertsitatean atalkako bibliografia mamitsuak daudela, esaterako, historian eta geografian.

Jon Bilbao (1914-1994)

— Jon Bilbao ez zen bibliografo jaio. Bilakatu egin zen lanaren poderioz.

Ikasketetako premiei erantzunez hasi zen lanbidean. Gero gerokoak.

Pero yo, en aquel entonces no pretendía ser bibliógrafo. Solamente quería hacer un listado que sirviera de algo a los estudiosos en materias vascas. [...] Pero mi labor bibliográfica se ceñía a mis aficiones personales: Historia, Etnografía y Lingüística.

[...]

Comencé este trabajo como base necesaria a mi disertación doctoral en la Universidad de Columbia en Nueva York. Creí en un principio que no resultaría muy dificultoso el ampliar a una bibliografía general vasca el material que había recogido en las disciplinas que me interesaban: historia, arqueología, lingüística y antropología especialmente. Por ello, una vez terminados mis estudios de doctorado, decidí dedicar los tres o cuatro años siguientes a la recogida sistemática de citas bibliográficas relacionadas con temas vascos. Me incitaba a ello el deseo de liberar al estudiante de esa primera investigación bibliográfica necesaria a todo trabajo serio. Pero no calculé bien el tiempo y los años resultaron quinuenios.²²

– Jon Bilbaok ez du bibliografia nazionala egin nahi, euskal ikasketen bibliografia baizik:

He insistido mucho en que mi bibliografía es una bibliografía de estudios vascos. No es una Bibliografía Nacional Vasca. Una Bibliografía Nacional Vasca recogería todo lo publicado en el País Vasco, o mejor dicho, todo lo impreso en el País Vasco aunque fuera una enciclopedia china en inglés.

Jon Bilbaok batasun berean sartzen ditu liburuak eta aldizkariak:

Desde el primer momento era claro para mí que no se podía hacer distinción bibliográfica entre libros y artículos. Era necesario hacer un solo corpus de referencias si lo que se pretendía era dar información sobre temas vascos.

Jon Bilbaok sistematikoki bildu duena euskal gaia da, Euskal Herriari edo herri honetako edozein ikuspegi buruz idatzitakoa. Ez, ordea, euskal autoreek bestelako gaiez idatzi dutena, ez eta Euskal Herrian inprimatu dena:

En los primeros volúmenes de Eusko Bibliographia publicadas anteriormente, no siempre se recogieron obras de autores vascos que se refieran a temas no

²² Moreno, Luis (1996): «Jon Bilbaoren Eusko Bibliographia. Herriarenganako bizi konpromezua», in Jon Bilbao: *Eusko Bibliographia 1981-1985. I. bol. A-B*, Luis Moreno eta Julia Suárez (zuz.), Bilbo, EHUko Argitalpen Zerbitzua, IL-LXXV.

vascos. En el suplemento 1976-1980 (y en el de 1981-1985) he intentado corregir este error de apreciación, aunque me temo que no siempre con éxito.

– Zenbat aipu liburuenak eta zenbat bestelakoak?

1989an honela zioen berak:

... en Eusko Bibliographia los libros no llegan al diez por ciento de las referencias bibliográficas que aparecen en los trece volúmenes publicados hasta ahora. El resto son artículos de revistas. Yo no he contado el total de las referencias que doy, pero es posible que no ande lejos del medio millón el conjunto de revistas procesadas.

Eta guztira, Luis Morenori sinestekotan, beste hainbeste: «horra 1986-1994ko epeari buruz bildutako informazioa: *Eusko Bibliographiaren* lehenbizi hamairu liburukietan argitaratutakoa adinakoa da informazioa hori».²³ Hortaz, guztira milioi bat erreferentzia izango lituzke Jon Bilbaoren obrak.

Elias Amezaga (1921-2008)

– Bibliografía lanarekin hasi eta handik 25 urtera honela gogoratzen ditu egun haiek Elias Amezagak:

Venía observando de tiempo atrás que existían colecciones de autores aragoneses o catalanes o madrileños. ¿Es que los vascos no escribían? ¿Habría que darle la razón a Tirso de Molina de que fueran cortos en palabras, pero en obras largas? [...]

No soy bibliógrafo de profesión. Pero me propongo a mi manera y con mi propia dinámica llenar tal laguna hasta donde me sea humanamente posible. En efecto, en los años setenta se cuenta con menos y peor instrumental para obtener resultados rápidos y maquinalmente sujetos a mínimos errores.²⁴

Bi helburu erdiesteko abiatu omen zuen lana: bere herria ezagutzera emateko; eta bi, ekintza abertzale gisa («acción patriótica») bere hoberena herriki-dei eskaintzearren.

Amezagak, helburu klasikoaz gainera, apologetiko-dialektikoa ere badu: Tirso de Molinaren aurka ari da:

²³ Moreno, Luis: *op. cit.*

²⁴ Amezaga, Elias (1987): «Epílogo», in *Autores vascos X*, Algorta, Hilargi.

Han escrito mucho y de las más variadas disciplinas. No fueron los bárbaros que se nos decía. Ni los mudos que nos vió Tirso de Molina con muy buena voluntad. Oteiza indignado, con esas sus dos o tres voces, los mil ecos que le rebotan dentro, da cuenta de que se le engaña para manejarle. «Eres corto en palabras (no estudies) puedes estar orgulloso (yo me aprovecho) de lo que trabajas (como un burro, para mí). Cuando un pueblo acepta complacido y repite esta definición miserable, es porque ya no tiene poetas que le descubran el valor de las palabras».

Me sumo a su opinión. Que se cense a otros pequeños pueblos del área, de Holanda o Bélgica, por ejemplo, libres e independientes, y a ver si han escrito más que nosotros. Lo dudo.²⁵

– Amezaga Madrilen hasi zen informazio bila: San Lorenzo del Escorialen, Biblioteka Nazionalean, bertako hemerotekan, liburutegi munizipalean, akademietan; gero Euskal Herriko liburutegi eta hemeroteketan jarraitu zuen; Parisera igo zen.

Amezagak euskal autoreen obrak bildu nahi zituen, edozein zelarik gaia. Autoreen euskalduntasuna ere oso zentzu zabalean hartuta, hemen jaiok eta bertora etorriak. Jon Bilbaoren bibliografiarekin alderatuta honela dio:

... su monumental *Eusko Bibliographia* [...] da cuenta de todo aquello que se ha escrito sobre el País, a diferencia de mi obra que era la nómina de los escritores vascos con su biografía y bibliografía, escribieran sobre el tema que se les ocurriera, de suerte que el término autores abarcara mucho más que la literatura, es decir, la cultura en general. [...] ampliar el concepto a los que sin haber nacido entre nosotros trabajaron y crearon aquí.²⁶

Aukera mugatzaile handiak dauzka Amezagaren obra honek: euskal literaturako autoreak ez dira agertzen gehienetan, erdaraz lanik ez badute. Iparraldeko autore euskaldunek idatzi dutenik ez da azaltzen. Modu bitxi batean azaltzen du berak, Jon Bilbaoren obran hizkuntza guztiak agertzen direla esatean: «aquí de momento en español, después vendrán si Dios me da fuerzas el euskera y francés, tarea ésta última más liviana pero que hay que llegar hasta ahí». Hortaz, lan honen titulua hobeki zitekeen aurreko lanei eman zienaren antzekoa: Autores vascos que escribieron en castellano.

²⁵ Amezaga, Elias (1984): «Para tí», in *Autores vascos I*, Bilbo, Gorka.

²⁶ Amezaga, Elias (1987): «Epílogo», in *Autores vascos X*, Algorta, Hilargi.

Bildu duena ez da liburua soilki, ez da egunkarietako artikulua bakarrik, baizik eta baita ere hainbat antzerki eskuizkribu, tesi eta tesina ugari eta eskuizkribuzko dokumentuak ere.

Jon Bilbaok *Autores vascos* bildumaren lehen liburuari egin zion sarrean, agian honi egin zion erreferentzia anabasa aipatuz:

El resultado de todo ello es la enorme acumulación de datos bibliográficos que nos regala ahora Amézaga, quizá no siempre presentados con el detalle y la sistematización que algunos desearían, pero esto es cuestión de opinión.

– Eliasen lan bibliografiko nagusia *Autores vascos*-en bildutakoa da. Hamar liburu publikatu zituen 1984tik 1987ra.

12.350 sarrera edo autore agertzen dira obran bertan, eta bukaerako aurkibidean 100 gutxiago. Uste izatekoa da 12.250 autoretako hau dela zerrenda definitiboa, berak dioenez hainbat egile errepikaturik agertzen baita lanean. Lanean zehar aipatzen diren liburu eta artikulua 250.000 bat omen dira.

Joan Mari Torrealdai

– Mila aldiz azaldu dut nola hasi nintzen bibliografia lanetan. Ez bibliografo moduan, baizik eta soziologia lana osatzeko material bila. Gero *Euskal idazleak*, *gaur* bihurtuko zen liburuaren aurreko lanean du jatorria historiak. Parisen soziologi karrera amaitzean tesina egin beharra nuen, eta 1936 ondoko euskal idazleen produkzioa aztertzea aukeratu nuen. Alderdi kuantitatibo eta kualitatibotan, hau da, zenbat eman zuten argitara eta zer. Gaien azterketak tentatzen edo erakartzen ninduen batez ere. Ez nuen informaziorik ordea, ez zegoen informaziorik, Bitañok eta Juan San Martinek egindako zerrenda gutxi batzuek landa. Bibliotekak eta aldizkariak arakatzuz neu hasi nintzen zerrendak osatzen, oinarritzko fitxa bibliografikoa osatuz, ISBNk antolatzen duen arabera.

Azterketa argitaratzean (*Euskal idazleak*, *gaur*) liburu zerrenda ere argitara eman nuen, liburuaren azken aldean. Geroztik ibaian gora eta behera osatuz joan naiz. Urteroko ekoizpen bibliografikoa bilduz joan naiz. Eta Gipuzkoako Aldundiak aukera emanda, XX. mende osoa biltzeko saioa egin nuen XX. men-

*deko euskal liburu*en katalogoa argitaratuz. Presakako lana izaki, akatsak ez dira falta bertan, nahiz eta gerora ohar bidez liburuxka osagarrietan zuzenduz joan naizen.

Gaur ere, jada 33 urte, langintza berean jarraitzen dut, Biblioteka Nazionala etorri arte, agian. Gaur ez bada bihar, agindu nuena betetze aldera, Liburuaren Behatokia antolatu nahi nuke, liburuaren ekoizpenari, bizitza sozialari eta etorkizunari begira sortzen diren gaiei buruz sakontzeko, eta liburuaren gaia sozializatzeko, animatzeko. Behatoki hau ere Biblioteka Nazionalaren egitekoa litzateke.

– Informazioa bildu eta jorratzeko sistema urteotan berbera izan bada ere, hobetuz edo finduz joan gara. Honela nioen 2007an:

Informazioa lortzeko, bide desberdinez baliatu ohi naiz. Oinarrizko informazio-iturria argitaratzaileek berek ematen didatena da: batzuek liburuak materialki bulegoan gure esku uzten dituzte, eta besteek fitxa bibliografikoak osatzen dizkigute. Horrela eskuratzen dugu informazio gehiena, eta informazio hori argitu/garbitu/kontrastatu/osatu egin behar da gero, eta kontraste horretarako daude hainbat liburutegi lagun, liburu-zerbitzuak eta ISBN agentziako fitxategiak.²⁷

– Datu basean dago informazio hau, 45.786 fitxa bibliografiko (lehen argitalpenak, 30.482 titulu), 2007. urtea barne, eta Jakinen webgunean eskuragarri (www.jakingunea.com). Liburuak eta liburuskak dira bildurikoak, euskarazkoak eta elebidunak, 1972tik hona ISBNdunak gehien-gehienak baina bestelako batzuk ere bai.

4.2. Biblioteka Nazionalaren bide luzea

Biblioteka nagusi horri Nazionala deitu? Hala izendatuko nuke nire ikuspuntutik, baina hori traba balitz berdin litzaidake Nagusia deituta, edota duela 90 urteko modu berean EUSKAL BIBLIOTEKA izendatuta. Nominalismotan denbora galdu gabe. Ingelesek «British Library» eta alemanek «Deutsche Bibliothek» deitzen diete berenei. Guk «Euskal Biblioteka» zergatik ez? Izana bermatuz gero...

²⁷ Torrealdaí, Joan Mari (2007): «Euskal liburugintza 2005», *Jakin* 158, 11-50.

Eraikin fisikoa bai ala ez, horra beste eztabaidagaia. Guggenheim moduko biblioteka-eraikuntza baten aldekoa izan daiteke bat, Ramon Sotak 1917an planteatu zuen bezala. Koldo Mitxelena Kulturunea ez dakit egokia den, nahikoa den. Baina bada. Kultura batek behar du alderdi materiala, nortasunaren sinbologia. Izateaz gainera adierazi ere egin behar da. Iraganekoa dela esanez eraikinarri uko egiten diotenek gogoratu beharko lukete 1994an Mitterrandek «Bibliothèque Nationale de France» Tolbiac-en eraiki zuela, sekulako eraikina. Hamarkada berean kokatu zela British Library Saint Pancras-en. Hamarkada berean sortu zirela Aljeriako Biblioteka Nazionalea edo Estoniakoa.

Quebec kultur eredutzat maiz hartu izan da gure artean. Herri honek 1967an sortua du Biblioteka, eta 1997an eraikin berria egin zioten. Are gehiago: «La Grande Bibliothèque du Québec» zena 2001ez geroztik «Bibliothèque Nationale du Québec» da. Berriz ere eredu.

Bestalde, herri baten nortasunaren sinbologia liburutegia baden edo ez galdetu Bagdaden edo Sarajevon espresuki bonbardatu zutenei. Sarajevon bi milioi liburu erre ziren 1992an, bai, baina ikur bat txikitu ere bai. 2003ko apirilaren 14an Bagdadeko Biblioteka sutan jarri eta arpilatu zutenean, milioi bat liburu, dokumentu eta bestelako milaka altxor galdu omen ziren betiko, bai, baina horrezaz gainera irakiarren harrotasun sinbologia, Biblioteka.

Gernikako arbola gure askatasunen ikur baldin bada, Euskal Biblioteka izan daiteke gure kulturarena (ez etnikoarena bakarrik, gainera).

2008ko apirilean jakin genuen Donostiako Koldo Mitxelena Kulturuneko liburutegian kokatzen zela Euskadiko Biblioteka. Hiriburu bereko Tabakalera kokatzekoa zen, 5.000 metro gorderik omen zeuden horretarako, orain Koldo Mitxelena Kulturunera dator ustekabeen. Izen berria: Koldo Mitxelena Euskadiko Liburutegia.

Eusko Jaurlaritzaren atzerapena

Atzerapena ulertzeko arrazoi bat baino gehiago eman izan da.

Bat, Eusko Jaurlaritzak hasiera hartan ez zuela Biblioteka lehenetsi. Lehenetasunetan sartu ziren EITB eta Euskadiko Orkestra, baina Biblioteka ez.

Eta gero, barne zatiketa administratiboa. Zatiketa administratiboaz hitz egitean maiz edo beti, ezina adierazteko, EAE, Nafarroa eta Iparraldeko administrazioen zatiketa aipatu ohi da. Eta gutxiagotan barnekoa, lurralde historikoen. Biblioteken antolaketan eragin handia izan du. 1982an Eusko Jaurlaritzak OBE (Organización Bibliotecaria de Euskadi) legea onartu bazuen ere, hurrengo urtean Lurralde Historikoen Legeak eskumenak aldundien esku utzi zituen. Urte asko geroago berreskuratu ditu eskumenak Eusko Jaurlaritzak. 1990 urtera arte ez da onartzen Euskal Kultur Ondarearen legea.

Baina 2007ko legeak (11/2007), Kulturaren Euskal Planaren baitan landuak, jauzi kualitatiboa dakar, nola mamituko den ez badakigu ere. Hona Euskadiko Liburutegiaren egitekoak:

1. Euskadiko Liburutegiak eginkizun hauek izango ditu Euskal Autonomia Erkidegoko lurralde osoan:
 - a) Euskadin eta euskararen hizkuntza-esparruan argitaratu edo ekoiztutako lan guztiak eta euskararekin edo euskal kulturarekin erlazionatutakoak bildu, kontserbatu eta zabaltzea.– Helburu hori lortzeko, Euskadiko bibliografia-gordailuaren jasotzaile izango da, eta bide horretatik heltzen ez zaizkion bibliografia-lanak, berriz, berak eskuratuko ditu.
 - b) Euskal bibliografia-ondarea eskuratu, kontserbatu eta zabaltzeko, erakundeen arteko koordinazioa sustatzea.
 - c) Euskal ondare digitala sortu, babestu eta zabaltzeko eta ondare horretarako irispidea bermatzeko mekanismo egokiak jartzea.
 - d) Ondare digitalaren alorrean lankidetzaprogramak sustatzea.
 - e) Euskal bibliografia egin, kudeatu eta zabaltzea, beste erakunde batzuekin batera.
 - f) Beste erakunde batzuekin batera, ahaleginak egitea euskal bibliografia-ondarea kontserba dadin, ondare horren euskarria dena dela.
 - g) Bibliografia-ondarearen katalogo kolektiboa egitea, Eusko Jaurlaritzan kulturaren alorreko eskumenak dituen sailarekin batera.
 - h) Euskadiko bibliografia-ondarea babesteko laguntza-zerbitzuak ematea, bereziki zaharberritzeko, erreproduzitzeko eta bikoiztuta dauden edo sobera diren lanak kudeatzeko zerbitzuak.
 - i) Beste euskal liburutegietatik datozen funtsen gordetzaile izatea.
 - j) Beste dokumentu-sistema batzuekin lankidetzan arituz, liburutegi- eta dokumentu-teknikei buruzko ikerketen aitzindari izatea.

- k) Euskal bibliografia-ondarea sustatzea, beraren bibliografia- eta dokumentu-funtsa osatzen duten materialen ikerketa, kontsulta, azterketa eta erreproduzioaren bidez.
2. Euskadiko Liburutegiak nazioarteko bibliografia-arauak edota informazioa kudeatzeko bestelako estandarrak egokituko ditu, eta, hala badagokio, Euskadiko Liburutegi Sistema osorako katalogazio-arauak egingo ditu. Era berean, autoritateen katalogoa ikuskatu, baliozkotu eta zerrenda bakarrean bateratuko du.
 3. Euskadiko Liburutegiak katalogoetan, argitalpenetan eta beraren jardueren zabalkundearen elebitasuna kontuan har dadin bermatuko du.²⁸

Ez da zalantzarik: legeak Euskadiko Bibliotekari egozten dizkion funtzio guztiok tertzioz betez gero, sekulako aurrerapausoa lekarkioke bibliografiari eta euskal bibliotekari. Urte batzuk lehenago Pruden Gartziak biblioteka nazionalaz argitaratu zuen artikulua batean zioenez, hemen ere «borondatea da gakoa».

Literatura gutxitxo sortu du lege honetatik eratorri den Euskadiko Bibliotekak. Ez dakigu zergatik. Izenagatik akaso? Biblioteka «nazional» gisa lantzen da egitasmoa Kulturaren Euskal Planean, eta Legebiltzarreko areto nagusira ere horrela sartu zen, izendapen horrekintxe, baina handik «soildua» atera zen: Euskadiko Biblioteka. Kokaguneagatik? Hasiera batean Donostiako Tabakalera behar zuen kokatu; baina gero, ustekabean, Koldo Mitxelena hobetsi zen. Orain Koldo Mitxelena Euskadiko Liburutegia du izen ofiziala. Bietan espazio urri-gia kritikatu dute batzuek. Berandu etorri delako? Espainiako Estatuko erkidegoekin alderatuta oso berantiarra da EAEkoa, eta gainera hirukoaren gobernaldiaren azken aldia erabakia.

Honegatik edo hargatik, nabarmen agertzen da erabakiak zein txalo eta ilusio gutxi sortu zuen inguruan. Ez dakit egitasmoak, gauzatu den bezala, sinisgarritasunik ez duelako ala ilusionatzeko gaitasunaren giharra guztiz ahuldua daukagulako.

²⁸ 11/2007 Legea, urriaren 26koa, Euskadiko Liburutegiei buruzkoa, 29. artikulua (*Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkaria*, 2007-11-19).

*Eusko Legebiltzarraren kezkatik*²⁹

Atzerapena dela eta, plangintzarik eza eta koordinaziorik eza salatzen da sarri.

Egoeraren aurrean kezkatuta, Eusko Legebiltzarrak 1989an dei bat egin die hainbat liburutegiri. Horrela eratzen da «Grupo de Biblioteca Vasca» deritzana. Bertan daude: Parlamentuko Bibliotekarekin batera Deustuko Unibertsitatekoa, Lazkaoko Beneditarrena, Gasteizko Sancho el Sabio Fundazioa. Eta erretiratu zen arte, Euskaltzaindiaren Azkue Biblioteka. Talde honek Euskal Biblioteka egin behar dela esanez amaitzen du: «Es hora de llevar definitivamente a la práctica esta idea de Biblioteca Vasca que hemos querido definir aquí».

Taldearen txostena Sancho el Sabio Fundazioaren aldizkarian eman zen argitara 1992an. Gogoeta historikoak hartzen du txostenaren zati nagusia. Ondoren dator Bibliotekaren definizioa, hobe esan, denominazioa, eta amaitze aldera, liburutegiaren esparruak nolakoa beharko lukeen, adibide eta guzti, bai geografikoak eta bai tematikoak.

Esparru geografikoa Garonatik Ebrora zabaltzen da.

Biltzekoak diren materialetan hamaika mota hauek bereizten dituzte:

1. Marco físico, es decir, suelo, paisaje, donde ha vivido el hombre vasco.
2. El hombre vasco (en cuanto pueblo), desde el punto de vista físico, espiritual o psicológico.
3. Todas las manifestaciones de la cultura vasca (literatura, artes plásticas, artes aplicadas, música, danza, religión, política, lengua, economía, sociología, leyes, instituciones...) tanto en Euskal Herria como fuera de ella.
4. Historia del pueblo vasco, así como la participación de éste individual o colectivamente en la historia de otros pueblos.
5. El hombre vasco (en cuanto a individuo): biografías, correspondencia, diarios, obras y comentarios de las mismas del hombre vasco o de agrupaciones de hombres vascos.

²⁹ Grupo de Biblioteca Vasca (1992): «La Biblioteca Vasca», *Sancho el Sabio. Revista de cultura e investigación científica* 2, 333-343.

6. Biografías, correspondencia, diarios de personas, que aunque no son vascos por su origen, su actividad y sus acciones, han tenido incidencia en el devenir de Euskal Herria o sirven para conocer algún aspecto de la historia, cultura... del pueblo vasco.
7. Toda publicación o documento de organizaciones políticas, sociales, culturales, etc. de Euskal Herria, y los documentos que sirvan para el estudio de dichas organizaciones o de aquellas que no siéndolo realicen actividades que repercuten en el País.
8. Toda obra o escrito realizada por autor vasco en euskera o en otra lengua, así como sus traducciones.
9. Toda obra o escrito de autor no vasco traducida al euskera.
10. Obras de creación de autor no vasco ambientadas en Euskal Herria.
11. Obras impresas en Euskal Herria que no tengan nada que ver con los apartados anteriores [XX. mendera arte].

Euskal Herriko Bibliotekari ez omen dagokio «nazional» hitza erabiltzea, bakarrik EAEkoari. Hau erabaki zuen taldeak azkenean:

Por lo tanto se llegó al acuerdo de hablar de Biblioteca Vasca, eludiendo problemas administrativos que no tienen por qué influir en la concepción del tema por el grupo de trabajo, que engloba todo el ámbito geográfico-histórico de la colectividad vasca.

Joana Albret Mintegiaren aldarrikapenak

Ahoan bilorik gabe mintzatuz, Biblioteka Nazionalaren planteamenduan aitzindari izan da Joana Albret Bibliotekonomia Mintegia.

Euskal Herri osoko bibliotekari eta dokumentalista andana batek sortu zuen mintegia 1997an, bai biblioteketan eta bai dokumentazio guneeetan euskararen erabileraren normalizazioaren egoera tamalgarria konpondu nahian.

Hainbat lan eta proposamen egin izan diete erakundeei, arrakasta handirik gabe, antza denez. Kanpotik begiratuta ezagunenak Biblioteka Nazionalari buruzkoak dira. Behin eta berriz atera dute gaia plaza publikora, bai partaideek indibidualki eta bai kolektiboki. 1998ko bi agiritan ongi islatzen da mintegiaren jarrera.

Lehena adierazpen bat da, 1998ko ekainekoa, Uztaritzen ezagutzera emana:

Joana Albret Bibliotekonomia Mintegiko partaideok, urtealdi honen amaieran, honako hau adierazten dugu:

[...]

- c) Euskal Biblioteka Nazionala eskatzen dugu, alegia, Euskal Herri osoko biblioteken arteko lotura eta koordinazioa bideratuko lukeen biblioteka.
- d) Bereziki, euskarak pairatzen duen bazterkeriari konponbidea emateak lehentasun osoa behar luke izan. Euskal Agentzia Katalogafiko bat eskatzen dugu alor honetako arazoak bideratzeko.

Eta urtea amaitzean, abenduan, hamaika sinaduraz manifestu bat kalera-
tzen dute egoera kaotikoa salatuz eta ondorio negatiboak azpimarratuz. Horren
jarraian dator euren proposamen nagusia:

Por ello proponemos la creación de un organismo autónomo para todo el país: la Biblioteca Nacional Vasca, la Biblioteca de Euskal Herria. La ubicación de su sede no debe ser un problema insoluble, sobre todo cuando ni siquiera existe el proyecto, pero pensamos que un buen lugar sería Iruñea. Por supuesto, se trataría de una biblioteca nueva, distinta de las existentes hasta el momento. Su creación, gestión y financiación correría a cargo de un órgano común de cooperación entre las tres comunidades políticas vascas actualmente existentes (Comunidad Autónoma Vasca, Comunidad Foral Navarra, Departamento de los Pirineos Atlánticos en tanto que no se constituya un Departamento del País Vasco en el Estado Francés).³⁰

Eite honetako biblioteka baten garrantzia hil ala bizikoa da Pruden Gar-
tzia Azkue Bibliotekako zuzendariarentzat. Hona bere hitzak:

Euskal kulturaren ikuspuntutik, biblioteka nazional bat hil ala biziko arazoa dela esango nuke. Ez naiz hasiko arrazoi zehatzak aletzen, nahikoa baita galdera honela planteatzea: mundu osoan biblioteka sistema guztien buruan biblioteka nagusi bat jartzen bada, areago, Espainiako erresumako erkidego autonomo guztietan sistemaren burua izateko biblioteka bereziak sortzen badira, ez ote da izango ezinbestekoa delako?³¹

Biblioteka Nazionalaren gaia sakon eta askotan aiputan hartu dute Min-
tegiko beste kide batzuek ere, Gerardo Luzuriaga batek, Agurtzane Juanenak.

³⁰ «Por la Biblioteca Nacional de Euskal Herria», *Euskadi Información*, 1998-12-12.

³¹ Gartzia, Pruden (2000): «Borondatea da gakoa», *Argia* 1.752, 2000-03-05.

Joana Albret Mintegiko partaide den Agurtzane Juanenak behin eta berriz azpimarratu du eraikinaren beraren ikur balioa; Juan José Fuentesen zenbait aipu esanguratsu bildu zituen:

Pero en los países desarrollados esta función de identidad, de representación cultural, se produce no sólo desde los materiales almacenados, desde unas colecciones de obras muchas veces únicas, que son, sin duda, las mejores del país. A esto lo podríamos llamar «señas de identidad a través de los contenidos»; la cuestión va más allá, va a las «señas de identidad a través del contenedor».

Es decir, los documentos son importantes, pero no lo es menos el edificio, que así pasa a ser nuevo y otro «documento»; paralelo al valor de las colecciones es el valor del edificio que las contiene, que pasa a ser así, a su vez, otra muestra de la identidad cultural de la nación. [...]

Tan cierto es que la biblioteca nacional, y sus instalaciones, representan unas señas de identidad cultural como que, sensu contrario, cuando se quiere destruir la cultura de un país y sus símbolos más representativos, la biblioteca nacional es uno de los primeros objetivos de dicha destrucción.³²

Idea hauei, gai hauei, bibliotekarena, bibliografiarena, leku edo aterpea eman die *Jakin*-ek.

5. MENDEURRENAREN KARIETARA

Euskal Bibliografia eta Euskal Bibliotekaren lehen ahalegin eraginkorren mendeurrenaren atarian gaude.

Urte gutxi batzuk barru izango dira ehun urte, Quadra Salcedo edo Odon Apraiz bibliografia lanetan hasi zirenetik: 1914-1915.

1917-1918 urteetan egin ziren, seguruenik, gai hauen inguruan planteamendurik helduenak. Gogoratu Landaburuk egina, Sota eta Egileorrek egina, edo Tomas Etxebarriak Oñatiko Biltzarrean.

1917 urtea har daiteke mugarrizat, jauzi kualitatiboa urte horretantxe egiten delako, inizatiba pribatuak erakundeen eskuetara heltzen direnean. Jauzi kualitatiboarena egoki azaltzen du Euskaltzaindiko lehen kronikariak, Euskal-

³² Fuentes, Juan José (2003): *Las bibliotecas nacionales: un estado de la cuestión*, Gijón, Trea, 2003, 230.

tzaindiari buruz ari delarik: indar partikularrak argal eta mehe dira; indarra eta indartzea erakundeen esku dago.

Testuingurua gogoan hartzea komeni da eta Eusko Ikaskuntza eta Euskaltzaindiaren sorrerarekin lotzea: urte berak dira, eragile politikoak ere ia berberak, eraman zen bidea ere bera zen, metodologia ere bertsua... baina haien haziak lur hartu zuen, eta honenak ez. Eta ihartu egin zen proiektua.

Data edozein delarik ere, 1917 edo besteren bat, aukera polita dugu gaiari heltzeko. Urteurren ponpoxoak horretarako dira, edo beharko lukete izan: iraganari begira jarri eta hasiera haiek nolakoak izan ziren aztertzeko, zer ikasiko ere.

Urteurrenek beste aukerarik ere eskaintzen dute: etorkizunari begira amets egiten jarraitzekoa.

5.1. Mendeurrenaren talaiatik hasierara begira jarrita

Mendeurren batek atzera begira jartzen gaitu beti, egin den bideari, eta batez ere hasierari begira. Zertarako? Utopiak, ametsak, saioak eta ahaleginak zein ziren ikusteko, ikasteko.

Puntuz puntu seinalatuko ditut hastapeneko «sorrera markak» edo ezau-garriak:

- *Ametsaren edo anbizioaren handia*: bibliografia bere eremu guztietan landu nahi izan zuten: euskarazko liburua, euskal lurretan jalgia, euskaldunei buruzkoa, euskaldunek idatzia. Ezein ikuspegiri uko egin gabe.
- *Elkarlanean* ikusten ditugu Quadra Salcedo eta Odon Apraiz, bi sentsibilitate politiko, zatiketen eta alderdikerien gainetik. Sortu ziren saioak elkar ukatzaile barik elkar osatzaile izan zitezen ahalegin betean ikusten dugu Odon Apraiz.
- *Iniziatiba pribatuaren* eremuan hasi eta hazi dira bibliografia proiektuak, nahiz eta beraien ustetan zerbitzu publikoaren ikuspegia izan. Gero ere, gerra ostean, horrelaxe sortu eta indartuko dira Jon Bilbao eta besteen egitasmoak. Gizabanakoak izan dira aitzindari, ez erakundeak, ezta ere elkarteak.

- *Komunitate linguistiko-kulturalaren mugak* onartzen dira. Iruac-Bat zaleak onartzen zuen Nafarroa; Laurac-Bat zaleak onartzen du Iparraldea tartean sartzea. Eta beste batzuek, zertan esanik ez, modu natural eta unitarioan hartzen dute Zazpiak-Bat.
- Landaburu eta Sota politikarien *erabakimena*: eraginkor izateko borondatez egiten dituzte mozioak.
- Markoa gainditzeko *erakundeen ausardia*: liburutegiaren kasuan ez da gauzatzen, baina bai Euskaltzaindiaren sorreran edo Eusko Ikaskuntzaren. Erakundeek elkar hartuta sortzen dituzte lanerako elkarteak.
- *Kulturaren duten fedea*. Eragile guztien marka da liburuari, kulturari, dokumentuari sekulako eraginkortasuna egozten diotela. Politikaren gainetik jartzen bide dute kultura. Uste dute, uste dutenez, dokumentuaren «egiak» oker dagoenaren ikuspegia aldaraziko duela, nahiz eta borondate txarrekoa izan. Liburutegia Salomon berri bat da.

5.2. Etorkizunera begira amets egiten jarraitzeko, proiektuak pentsatzeko

Zertan esanik ez da ez gaudela 1917an, ez gaudela «zero puntuan». Bibliografiak bezala Bibliotekak asko aurreratu du, zorionez.

Baina utzidazue errealitatearen gainetik amets egiten. Errealitate hori osatzeko, hobetzeko edo indartzeko balioko balu ametsak, ni pozik. Errealitatea aldatzeko balioko duen? Ez dut uste, ameskeria litzateke hori, ezta?

Aurretiaz esan nahi dut hitzak bere materialtasunean eta formulazioan ez hartzeko. Behatzari begiratu partez jarri begia behatzak seinalatzen duen zeruertzean.

Orain arte bezala bi zatitan banatuko dut ametsetako proiektua: bibliografia eta biblioteka, txanpon beraren bi aurpegiak bailiran.

Bibliografia

- *Bibliografiagune bat eta bakarra*. Euskal Herri osoko informazioa jasoko eta bideratuko lukeen gunea litzateke. Pizkundekoek nahi zuten

bezala, gurekin edo gure herriarekin loturiko arlo guzti-guztiak bilduko lituzke bibliografiagune honek.

Mila arrazoigatik izan daiteke garrantzitsua gune orohartzaile bat izatea. Barrura begira zein kanpora begira. Barrua antolatzeke eta kanporako leiho edo atari.

Egungo gizartearen ezaugarriak kontuan hartuta, puntu bat seinalatu nahiko nuke. Mundu globalizatuan gaude, Interneten aroan gaude. Itsasoarekin konpara daiteke Internet. Edo oihanarekin. Nor gara gu hor? Txikiak, ezdeusak, ezta? Baina bagara, eta izaten jarraitu nahi dugu. Eta ikus gaitzaten nahi dugu.

Gure kulturaren berri izatea nahi badugu, *conditio sine qua non* da gune bat izatea erreferentzia gisa, identifikatzeko tresna. Ez da agian baldintza nahikoa, baina bai ezinbestekoa. Adituei dagokie nola diseinatu, barrura eta kanpora begira, bi isurietan, tresna eraginkor izan dadin.

Gune edo atari hori litzateke gure bisibilitaterako lanabesa. Frantsesak kezkatuta daude euren kultura «ez delako ikusten». Kezka hori ez dut nabaritzen hemen. Agian amore emanda gaudelako. Egin dezagun amets!

Mendeurrenaren abaguneaz baliatuz bi amets badira errealitate bihurtzeko modukoak.

– *Euskararen bibliografia*. Ehun urte beteko direnerako bideratzen hasita ikusten dut nire ametsetan euskararen bibliografia. Mendeurrena ospatzeko a zer oparia! Zer bildu? Euskarazko ekoizpena noski, baina baita ere euskarari buruz mundu zabalean argitara eman den guztia, Jon Bilbaok utzi zuen puntutik aurrera. Euskaltzaindiaren ikergune berri bat izan daiteke, ahala eta nahia uztartuz gero.

– *Euskal intelligentsiaren inbentarioa*. 1917an dio Quadra Salcedok euskal autoreen 5.000 fitxa bilduta daukatela. Jon Bilbaoren Eusko Bibliographiak azken ordura arte kanpo utzi zuen alorra bada ere, alorka edo lurraldeka landu den bidea izan da. Gaztelaniazko autoreengana mugatuz bada ere, milaka fitxa asko bildu ditu Elias Amezaga batek. Haratago joan daitekeela iruditzen zait, hala ere.

Gai honi heldu diotenean autoreek erakutsi nahi dute euskaldunek pen-tsatu ere egiten dutela, ideiak ere landu dituztela eta ez burdina baka-

rrik. Denek ukatu nahi dute topiko ezaguna: euskalduna egintzetan luze, hitzetan labur.

Topikoa onartutzat ematen da eta suposatzen egiten da euskaldunak ez duela idatzi, edo gutxi idatzi duela. Zergatik suposatzen da hori? Idatzi dutena ez delako ezagutzen. Eta zergatik ez da ezagutzen? Inoiz ez delako sistematikoki arakatu.

Amets hori egia bihurtzen jada hasiak gara Jakinen Joxe Azurmendirekin, eta ametsa baino ere errealtate emankorragoa aurkitu dugu. Ikusi dugu Aro Moderno guztian, zientzien edozein alorretan, European nahiz Hego Amerikan, liburuak publikatu dituzten euskal herritarrak asko direla. Baina euskaldun horiek historia politikoa eta erlijiosoa kanpoko erakundeei (errege, diozesi, ordena erlijiosoei) lotuta egin duten bezala, historia intelektuala ere kanpoarekin erlazioan egin dute. Horrela euren obra sakabatatuta gelditu da, Euskal Herriarekiko erreferentzia komunik gabe.

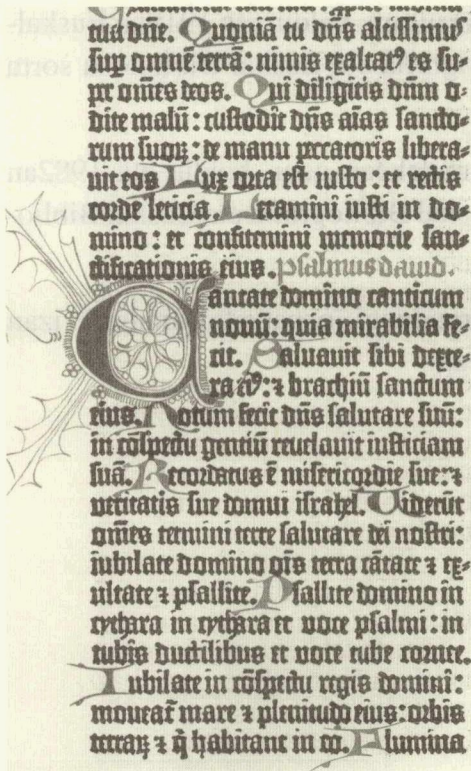
Biblioteka

Pizkunde garaian diseinatu zen liburutegiak ezaugarri jakinak ditu: xede nagusia euskal jendeari dagokion guztia biltzea da. Eta hori mundu osoaren aurrean jartzea, bibliografiaren bidez aurrea eta gero bibliotekan. Gaur ere baliagarri zaigun ikuspegia iruditzen zait, eta osoki erdietsi gabea.

Euskal Herri osoko Biblioteka bat ametsa ala ameskeria al da? Amets bezala ikusten dut nik gaur, baina bihar egingarria, zergatik ez?

Beranduegi ez bada, 1918ko eredia ez da txarrena: erakundeen artean organismo autonomoak sortu (Euskaltzaindia, Eusko Ikaskuntza) Euskal Herri osoa bere baitan hartzen dutenak, alegia. Abantaila bat bederen baluke: liburutegia unean uneko liskar politikoen eremutik aterako luke.

Biblioteka modernoa hibridoa ikusten dut nire ametsen. Edukietan hirukoitza: analogikoa, digitala, birtuala, hots, liburua euskarri guztietan hartuko duena. Eta izaeran, fisikoa eta hormarik gabea aldi berean. Bertatik bertara zerbitzua emango duena eta urrutikoei ere bai.

Gutenberg-en Biblia

Pizkundeko gogoari teknologia txertaturik sor daiteke Euskal Gutenberg egitasmoa.

Zer litzatekeen Euskal Gutenberg? Labur-labur esanda, Michael Hart-en Project Gutenberg delakoaren euskal bertsio egokitua. Hark egin asmo zuena eta gauzatzen ari dena zera da, munduko ondare bibliografikoa osoki digitalizatu, domeinu publikoko liburuetatik hasita. Anbizio gehiegia eta errealismo gutxiegia salatu zioten 1971n hasi zenean, baina jada 20.000 titulutik gora digitalizatu ditu eta 2015erako aurreikusi du milioi bat izan ditzakeela digitalizatuta.

Euskal Gutenberg egitasmoak euskarazko liburu historikoak digitaliza ditzake hasieran. Eta gero

besteak. Zenbat izango dira, bada? Ez dakit, baina asko ez. Nire datu basean 50.000 mila fitxa ditut, euskarazkoak. Horietako banaka batzuk jada digitalizatuak daude, Euskal Herriko liburutegi digitaletan.

Hatsaldi berean digitaliza daitezke euskal intelligentsiaren emaitza biltzeko inbentarioak zerrendatuko lituzketen obrak.

Michael Harten egitasmoan inspiratuta edo oinarrituta, beste kultura batzuek ere ari dira euren liburutegi propioak egiten. Hala nola, eskandinaviarrek literatura eskandinaviarra digitalizatzeko «Projekt Runeberg» daukate, 200 titulurekin. Eta alemanek «Projekt Gutenberg-DE», literatura alemaneko beste 200 titulutakoa.

Eta guk zergatik ez?

Amaitzera noa.

Amets nostalgiko batekin bukatzen utzidazue:

-olona Zein egoeratan ote legoke gaur euskal kultura, baldin eta 1919an Euskal-tzaindia sortu zen bide beretik Euskal Bibliografia eta Euskal Biblioteka sortu izan balira?

-Quien Aukera hura galdua ere, non ote geundekeen gaur, baldin eta 1982an Euskadiko Orkestra sortu zen bide beretik Euskal Bibliografia eta Euskal Biblioteka sortu izan balira?

Dena den, sekula ez omen denez beranduegi, ospatzeko modurik izan dezagula Pizkundeko saioen ehungarren urtean.

Esan dut.

ALEXANDRIATIK DIGITALIZAZIORA

Joan Mari Torrealdai Nabea Euskaltzaindian sartzeko hitzaldiari erantzuna

Jose Antonio Arana Martixa

Joan Mari Torrealdai Nabea euskaltzain berriaren *Sarrera Hitzaldiaren* laburpena entzun dugu eta laster argitaratuta ere ikusiko dugu. Gai interesgarria aukeratu du hizlariak euskararen historiari lotuta **Bibliografiatik Bibliotekara. Esperantzari leihoa** izenburupean. Lehen bibliografia eta biblioteketatik gure egunetara jakitun askok jarraitu duten bideak, beraien lanetatik ematen digute bide zabala lehendabizi lerrotutako liburuetatik nola heldu garen oraingo biblioteketara, edo hobe esateko behar dugun Euskal Bibliotekara. Zerbait falta dela hemen argi dago, baina Torrealdaik berak egingo du ibilbide hori. Ondare bibliografikoa biltzeaz harago, Memoria historikoa bermatzea eta Euskal Herria diferentziatu izatea daude jokoan. Beraz, Bibliografia eta Bibliotekak ez dira gauza fisiko edo materialak soilik, gure izaeraren oinarria eta adierazpena ere bai. Sakontzeko gaiak direla uste dut eta ez amaigabeko eztabaidetan ibiltzeko eremua.

Joan Mari Torrealdai Nabea hemen, Forun, Urberuaga auzoko *Mosone* baserrian jaio zen 1942ko azaroaren 24an, *Atxeta* kobazulo aurrean, non Jose Migel Barandiaranekin egin nituen nik indusketa lanak, Joan Mari gazte zelarik. Historiaurreko eta erromatarren garaiko aztarna asko dituen herria da Foru.

Azken urteotan agertutakoak gehien bat. Beraz, milaka urteko historia daukana da Torrealdairen jaioterria, eta dudarik gabe, milaka urteetan euskara erabili duen herria eta orain ere bizi-bizirik darabilena. Orain udaletxea den eraikinean zegoen eskola eta han egin zituen Joan Marik lehen ikasketak. Filosofia eta Teologia ikasketak egin ondoren, Zarauzko Eskola Profesionalean irakasle izan zen urte batez, eta 1968-1969 bi urteetan *Jakin* aldizkariaren zuzendaria izan zen, galarazia izan arte. Aldizkari honi buruz zeresan badaukat, baina gerorako utziko dut.

Okzitaniako Tolosara jo zuen gero goi-ikasketak egitera, Teologiako Lizentziatura lortu zuelarik 1972an, eta urte berean Pariseko «Alliance Française» delakoan hizkuntza frantseseko Diplomatura lortu zuen, eta bertako «Institute d'Etudes Sociales»en Gizarte Zientzietako Lizentziatura (1975). Orduan izan zen euskaltzain **urgazle** izendatua.

Goi-ikasketak egin bitartean, eta gero, ingelesa ikasi zuen Ingalaterran, Canterburyn (1973) eta Londresen (1974-1976) Danlingua akademian. Parisetik itzulita, *Anaitasuna* hamabostaldiaren zuzendari izan zen, eta denbora berean (1976-1977) eta (1977-1978) ikastaroetan eta gero 1991-1993koetan Soziologia irakaslea izan zen Deustuko Unibertsitatean. Doktoregoko ikastaroak eman ditu Euskal Herriko Unibertsitatean eta Deustukoan 1978an, eta Mondragon Unibertsitatean irakaslea izan da 1998-1999 ikastaroan. Irakasle jardunak ez zion oztoporik jarri soziologiaren ikuspuntutik aztertuta liburu eder eta baliotsua kalera-tzeko, hots, *Euskal idazleak gaur* (1977), antologia ilustratua une hartako euskal idazleen berri adierazteko, **Euskal idazleen Elkarteko** (EIE) idazkaria izan zelako orduan. Durangon egin zuen Elkartek batzar nagusi bat (1979) eta Xabier Gereño eta biok bildutakoen erabakia eta agindua hartu genuen Elkartearen Araudi ofiziala prestatzeko. Lan hori burutu genuenean, Jose Mari Velez de Mendizabali eraman nion Arrasatera Elkartearen artxiboa.

Atsedetik hartzen ez duen gizon honek, liburugintzan eman ditu orduak eta egunak. Frantziatik zebilela *Iraultzaz* liburua argitaratu zuen (1973), eta Euskal Herrira itzulita, 1984an Informazio Zientzien Lizentziatura burutu zuen Euskal Herriko Unibertsitatean, eta ikasketen ondorio gisa, *Euskara eta Euskal Telebista* liburua kaleratu zuen tituluarekin batera. Deustuko Unibertsitatean lortu zuen gero, 1991n, Zientzia Politikoan eta Soziologian **Doktoregoa**. Ikerketa asko egin ondoren eman zigun *Euskal Kultura Gaur. Liburuaren Mundua*

(1997), *El libro negro del euskera* (1998) eta urte berean *La censura de Franco y los escritores vascos del 98*. Eta beste izenburuko liburu batzuk laburpen honetan lerrotu ezin ditudanak. Baina adieraztekoa da beste zientzietako mundu baten ere sartu zela gure Joan Mari, hots, **Bibliografian**. Azken hogeitabost urtetan, atsedenaldirik izan gabe, 25.000 fitxa bete eta taxutu zituen, eta 1993-2001 bitartean eman zigun bildutako ondorioa bost liburukitan izenburu honekin: *XX. Mendeko euskal liburuen Katalogoa*, 2000 orrialde betetzen dituena. Hemen ere soziologia hartu du Torrealdaik abiapuntutzat, eta berak dioenez, bilketa egikeran ez zen zenbatekoa garrantzitsuena, zertaz ari ziren liburuak baizik.

Bibliografia da Joan Mari Torrealdaik aukeratu duen gaia sarrera hitzaldi honetarako. Eta egia esan, ikusi dugu nola sartu den mundu honetan XX. mendeko bibliografia bilduz. Ezin dugu ahaztu orain arte eusko bibliografiaz egin den lanik garrantzitsuena Jon Bilbao Azkarreta gure maisuaren *Eusko Bibliographia*, hamairu liburukitan Auñamendik argitaratua dela. Gogora dezagun hemen lehen bibliografia Manuel Larramendik eman zigula 1745ean *Diccionario Trilingile* delako hitzaurrean eta gero ikerle asko izan direla gai honetaz arduratu direnak. Baina liburuak soilik izan ziren zerrendetan agertzen zirenak eta bibliografia zabaltzen joan zen, aldizkariak eta artikuluak ere kontuan hartzen hasi zirelarik.

Jon Bilbao Puerto Ricon jaio zen (1914) eta munduan zehar bibliografia lanetan, gehien bat ibili arren, politikan ere parte hartu zuen, *Euskera* agerkarian argitaratu nuen *Nekrologian* ikus daitekeenez. Bibliotekari lana baino askoz garrantzitsuagoa zela bibliografia esaten zidan eta asmo biok batera erabili ditut urteetan. Liburuak bai, baina aldizkariak eta artikuluak ere katalogatu behar zirela esaten zidan, Odon Apraizek esaten zuen bezala, aldizkarietako artikuluetan, sarri, liburuetan baino gauza interesgarriagoak agertzen baitira. Esana egin nuen, eta gure euskaltzain berria ere ekintza horretan bidelagun izan dut. Kazetaritza hutsak baino ikerketa gehiago eta sakonagoak ematen dizkigute aldizkariak. Torrealdaik aipatzen digu Quadra Salcedoren amesa *Idearium* aldizkaria sortukeran, bibliografia bultzatzeko gogoetan: «Una obra urgente en la cultura del país».

Alexandriako Bibliotekan bazeuden katalogoak, taula grabatuak, eta abar. Baina Bibliografiari buruz ezagutzen dugun lehen liburua Ricardo de Bury-rena da: *Philobiblion*, aspaldi idatzia (1287) baina ezezaguna izan genuena

decimarū ecclesie pampilosi. Impresse per magistrū Arnaldū
guillermū de brocario: in regali ciuitate pampilosi. Anno dñi
M^o.ccccc. l. die septima mensis augusti. Feliciter finiuntur.

Brocar inprimatzailearen marka, Iruñea 1501

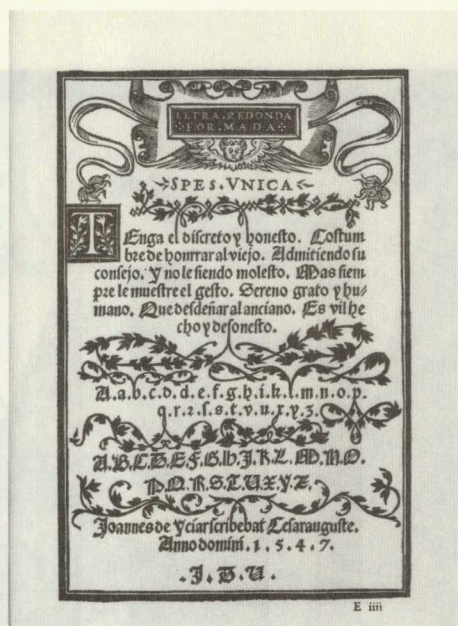
Kolonian 1473an argitaratua izan zen arte. Gero, inprimatzaile sonatuenak, be-
raiek argitaratutako liburuak ezagutarazteko, ateratzen zituzten katalogoak. Bi
aipatuko ditut, inprimatzaile handiak izan zirelako: Aldo Manuciok, 1498an
Venezian atera zuena (inkunablea, noski) eta Cristophoro Plantinok 1566an An-
versen kaleratu zuen *Index librorum*. Aipatu beharrekoa da Nicolas Antoniok
Sevillan inprimatu zituen *Bibliotheca vetus* eta *Bibliotheca nova*, Augustotik
hasita XVII. menderarte ezagutzen ziren liburuen bibliografia. Aipagarria da
1885ean Bostonen (EEBB) Melvil Dewey bibliografoak asmatu zuen *Sistema
dezimala*, liburuak gaia kontuan izanik hamar multzotan ordenatu zituena.

Katalogoetatik aparte, badaude Bibliotekonomian aztertu eta ikertu behar
diren beste gai interesgarriak: bibliografia bera, bibliomania, liburuak jakina,
letra tipoak, zentsurak, inprimategiak, ilustrazioak, eta azken baten bibliotekak.
Eta une honetan, denen gainetik eta denak ezabatzeko gogoz informatikako «au-
topista» nondik dabilzan azkar eta liskarzale hainbat programa. Alexandria
Bibliotekatik, Gutenbergen ganetik, digitalizazio mundura heldu gara. Eta
badirudi orain arte egindako guztiak ez duela ezertarako balio. Baina liburuen
eta argitalpenen munduan bizi garenok ez gaude mundu berri horren beldurrez
kikildurik. Aurrerapen guztiak onartu behar dira eta pozik onartu ere. Baina jada

mundu zaharreko diren liburuak, paperezkoak esan nahi dut, badituzte beraien bertuteak, eta ez dira berehala desagertuko, etsaia liluragarria izan arren. Ez dut zalantzarik sortu nahi hemen.

Kulturaren adierazpenean eta historian, orain arteko medioetan, bi multzo bereiztea oso garrantzitsua da, gizateriak ezagutu dituen bi asmakizun handiren ondorioak baitira: idazkera eta inprimaketa. Argi dago bion bidez azaldu dezake-la gizonek eta emakumeek, inteligentzia daukatenetik, bi beharrienei erantzun: gauzak gogoratzea eta ideiak besteei helaraztea. Ahozko tradizioa, zoritxarrez, sarri desitxuratu egiten da, galdu ere osoan ez bada, aldika. Horregatik beharrez-koa dugu ideiak eta tradizioak euskarri ezabagaitzetan finkatzea, materia desber-dinetako tauletatik hasi, Egipton erabilitako papiroz jarraitu, edo Pergamon, 159. urte K.a.tik erabiltzen hasitako pergaminoetan, paperean gero eta azkenean eta orain, informatikak ematen dizkigun euskarri desberdin guztietan.

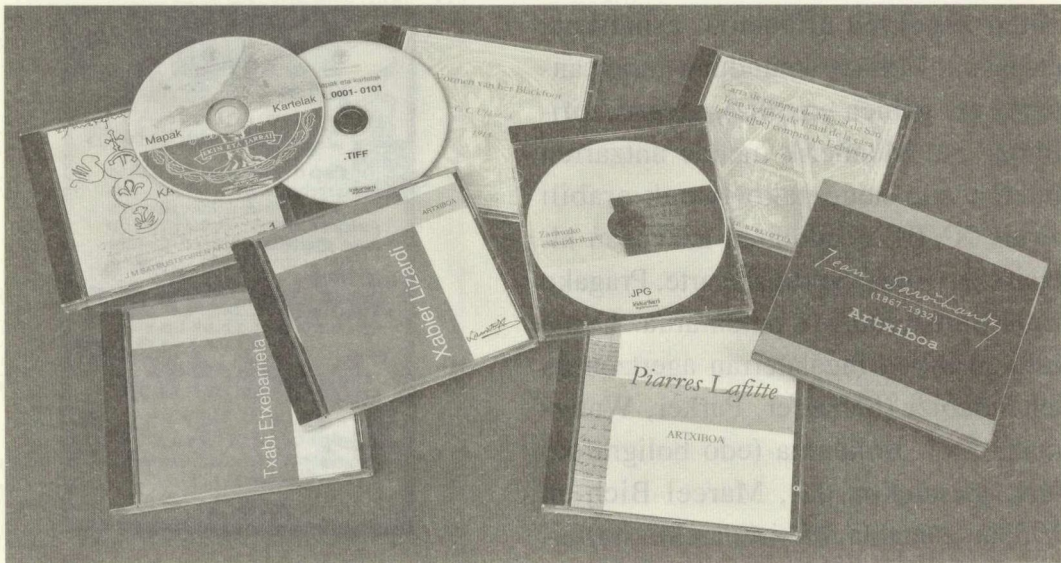
Liluragarria da benetan idazkeraren historia. Piktografikoa edo ideografikoa da hasiera baten irudi ulergarrien bidez edozein hizkuntzari atxikitzeko modu-koa. Idazkera fonetikoa datorkigu gero, hizkuntza desberdinetan soinuak islada-tzen dituen, batzuetan silabikoa izan daitekeena (Txina, Japonia), edo alfabe-tikoa, gure mendebaldeko zibilizazioan hizkuntzek darabiltena. Dirudienez, idazkeraren bilakaera honek Sumerian dauka sortzea 3.500. urte K.a. Eta alfabe-toa fenizioek asmatu zutela dirudi 2000 urte K.a. Kultura desberdinek aukeratu zuten zegokien alfabetoa: asianikoa, etruskoa, latino (munduan inportan-teena eta gehien erabilia), grekoa, ziri-likoa, e.a. Menderik mende antzarren buztan edo hegoetako lumak erabili ziren, XVIII. gizaldiaren azkenean al-tzairuzko luma agertu zen arte, Pragako Luis Senefelderrek patentatua. Luma estilografikoa Ingalaterran agertzen da lehendabizi (Schaefer, Parker, Water-man, e.a.). Bolaluma (edo boligrafoa) XX. mendekoa da, Marcel Bich-ek 1953an asmatua, *bik* izenarekin milioi-ka saldu eta erabilia zena eta dena.

Juan Itziar: Arte subtilissima, 1550

Baina eskuizkribuak, nahiz eta koadernatuta kodexetan liburuaren antzera azaldu, dokumentu bakar bat baino ez ziguten ematen. Eta idatzitakoa gozatzeko, eta bide horretatik ikerketa edo estudioak mundura heltzeko, aleak ugaldtu behar ziren teorikoki *ad infinitum* eta praktikan merkatuaren eta erabileraren arabera. Labur esanda, inprimatu beharra zegoen. Inprimaketaren teknika txinoek ezagutzen zutela diote, 594. urte K.a., hain zuzen xilografia asmatu zenetik, hots, inprimatzeko zurezko plantxak asmatu zirenetik. Baina gaur ezagutzen dugun inprenta 1450. urtearen inguruan sortzen da, Johann Gensfleisch Gutenbergek (Maguncia, 1397-1468) moldezko letra mugikorrek erabiliz *Meza* liburu berezi bat inprimatu zuenetik. Baina Gutenbergi benetako ospea eman zion inprimaketa izan zen 1455. urtean *Biblia* inprimatu zuenak, eta 1462.ean 48 lerroduna. Honek eman zion hasiera **inkunableen** aroari.

Gutenbergen asmakizuna berehala hasi zen Europan zehar hedatzen, eta 1500. arte letra gotikoarekin inprimatutako liburuak agertzen hasi ziren, lehena 1465.ean, Erromatik hurbil dagoen Subiaco herriaren monasterioan, non letra erromanoaz inprimatzen hasi ziren, letra gotikoa baztertuz. Veneziako Aldo Manuzio inprimatzailea ere orduan hasi zen letra mota berri hau erabiltzen. Izaitez, inkunableak eta gerokoak ere erabili zuten gotikoa Ufilas fraideak (Kapadokia, 311-383) asmatu zuena, baina Aldo Manuziok liburu batzuetan letra erromanoa erabili eta gero, *italika* (kurtsiba, etzana, bastardila) erabiltzen hasi zen.

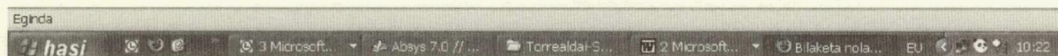
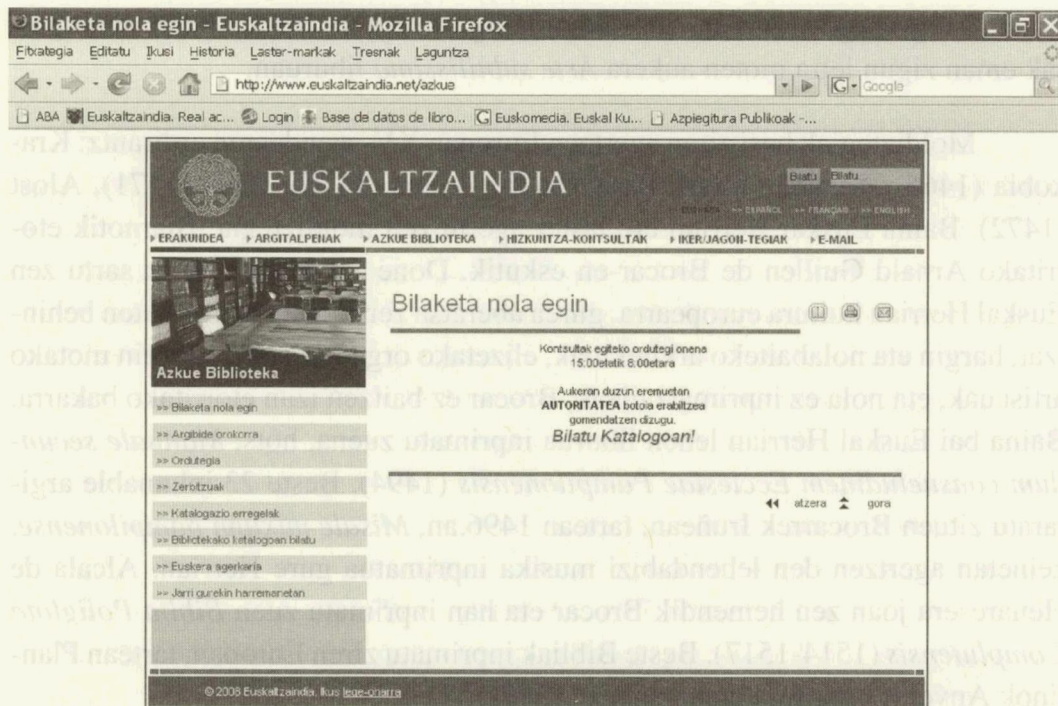
Azkue Bibliotekako artxibo digitala

Ehun urte geroago, 1548.an, euskaldun kaligrafo batek, Joanes Itziar durangarrak eman zigun letra moten aukera *Arte subtilissima* liburuan.

Moldiztegiak hasi ziren agertzen Europan XV. mendearen erdirantz: Krakobia (1466), Basilea (1468), Paris (1470), Viena (1470), Buda (1471), Alost (1472). Baina Euskal Herrian ere laster agertu zen moldiztegia, Biarnotik etorritako Arnald Guillen de Brocar-en eskutik. Done Jakueren bidetik sartu zen Euskal Herrian kultura europarra, gurea aberatsa zen unean, neurri baten behintzat, hargin eta nolabaiteko arkitektoak, elizetako organugileak, edozein motako artisauak, eta nola ez inprimatzaileak, Brocar ez baitzen izan etorritako bakarra. Baina bai Euskal Herrian lehen liburua inprimatu zuena, hots, *Manuale secundum consuetudinem Ecclesiae Pampilonensis* (1494). Beste 23 inkunable argitaratu zituen Brocarrek Iruñean, tartean 1496.an, *Misale mixtum pampilonense*, zeinetan agertzen den lehendabizi musika inprimatua gure Herrian. Alcalá de Henaresera joan zen hemendik Brocar eta han inprimatu zuen *Biblia Poliglota Complutensis* (1514-1517). Beste Bibliak inprimatu ziren Europan, tartean Planthinok Anversen argitara eman zuena (1569-1572).

Jakina eta ohiko denez, Gutenbergen asmakizuna bilakatzen joan zen hurrengo urteetan eta aurrerapenak izan zituen. *Fotograbatua* izan zen hauetariko bat (1851), *Linotipia* (1884), eta *offset* (1904). Zibernetikaren bidez etorri zaigu iraultza XX. mendean. Baina laburtasunaren mesedetan ezin naiz xehetasunetan sartu. Dena den, Azkue Bibliotekako liburuzain izan naizen aldetik, Joan Mari Torrealdaik ukitu duen gai bati iruzkinen bat egin behar diot liburuen katalogazioa den aldetik: Euskaltzindiko Azkue Bibliotekan izan gara euskarazko katalogazioaren aintzindari MARC formatu informatikoa darabilen programa standar bat erabiliz, 75.000 dokumentu jadanik katalogatu ditugula. Digitalizazioaren bide berrian sartuak gara, *innobazioan* hain zuzen, gaurko teknologiari lotuta gure erakundea bizi dadin. Beraz, hirugarren mugarrira heldu gara: Alexandriako Bibliotekatik, Gutenbergen asmakizunera eta orain **aro digitalera**.

Jakin aldizkaria aipatua izan da behin baino gehiago hasierako lerroetan, eta merezi du errepikapena Joan Mari Torrealdairi buruzko azken lerro hauetan. Arantzazun sortu zen gazte talde bat 1956an, euskal kultura berpizteko asmoz, euskararen normalizazioa eta bizitza, eta ekanduen bilakaera bultzatzea helburutzat zeukana. Barnerako aldizkari xumea multikopiaz ateratzen zuten; baina

Euskaltzaindiko webgunea. Azkue Biblioteka.

1964.an desagertu zen. Eduki eta formatu berriarekin argitaratzeko, eta erabiliko ziren gaiak hedatzeko, barne kutsua kenduta, kide anitzeko zuzendaritza eman zitzaion. Oñatiko Bidaurreta komentuan (ezkutuko bilerak egin behar ziren orduan), Carlos Santamariak 1967.an zuzendutako bilera baten asmatu genuen kultura hedatzeko bide berria. Han ginen Rikardo Arregi, Andoni Lekuona, Xabier Kintana, Ibon Sarasola eta ni neu. Joan Mari Torrealdai izendatua izan zen zuzendari 1968.an, baina epe laburrerako, urte berean debekatua izan zen eta. Aldizkari galeraziaren orde z liburuak argitaratzeko *Jakin Sorta* deitutako taldeak 10 liburu kaleratu zituen. 1977.an berriz kaleratzen da *Jakin* aldizkaria, oraindik bizirik jarraitzen duena, Torrealdairen zuzendaritzapean. Patxi Sarriegiren esanetan «hausnarketarako bideak zabaltzen darrai *Jakin* kultur aldizkariak, euskal mundua zabaltzen». Eta nik zor diodana da 2007.ko 161. zenbakian, *Historia bizi*a sailean, 60 orrialdeko nire biografia, gehien bat anekdotikoa, eskaini zidala.

Euskararen alde Joan Marik egin duen lana amaiera ezinezkoa da, baina berri goibel eta negargarriarekin aipamena amaitu beharra da, egin eta esandako

guztiei ohorezko agurra eman beharra. Bete-betea datorkigu hona ere Carlos Santamariaren izena eta euskararen hedatzeari eman zion bultzada. Eta berarekin uztartuta Martin Ugalde. Bikote honen indar intelektualarekin lortu zuen Joan Mari Torrealdaik **Euskaldunon Egunkaria** kaleratzea. Espainiako Konstituzioa askatasunaren eskubideak defendatzen hasi omen zen egunean, hots, 1990.eko abenduaren 6an, euskaldunon pozarekin kaleratu zen lehen alea. Joan Mari izan zen Administrazio Kontseiluaren Buru, 2003.eko otsailaren 20an egunkaria bahitua izan zen arte, pertsonen kontrako ondorio mingarriekin. Euskal kulturaren eta euskararen alde ateratzen zela egunkari hau ez dugu dudarik, eta hala aldarrikatu dute Torrealdaik eta kideek epaileen aurrean. Baina badaude politikaren mamua ere ikusten dutenak eta Espainiako epaitegira eramango dituzte gure kulturaren, izaeraren eta nazioaren aurka ditugun arerioek. Gure gaurko jaia iluntzen du epaiketa azaroaren 9an Madrilen izango dela jakiteak. Baina gu harro gaude gure euskaltzain berriarekin, eta ziur gaude han eta hemen besarkatuko dugula. Euskaltzaindiak Hernanin (2003) *Egunkariaren* eta Torrealdairen alde egin eta argitaratu zuen adierazpena. Gauza bera aitortuz, gure artean nahi eta behar zaitugu Joan Mari!.